

שאלו טשרניחובסקי.

(אישיותו היוצרת).

I

מצאתי כתוב בספרי ישראל שבזמן הזה: ארבעים יום אחרי יציאתו של איזה משורר אל אויר ספרותנו, בת"ק יוצאת ומכריזה עליו: פלוני המשורר לבת-שירה פלונית. יש גורסים: „ארבעים יום לפני יציאתו וכו'“, אבל הנוסחה הראשונה היא הנכונה. בשביל הכרזתו של משורר או סופר אצלנו דיו זמן קצר עד-מאד אחרי הולדו. טיבו ומתנתו, תפקידו ותעודתו, חובותיו וזכויותיו — הכל „נדע“ מהר... הן לשם זה ישנה בת"קל בעולם, ורוב האנשים הלא מן המשגיחים בבת"קל הנס!

אמת, כי הנווג הספרותי אין עולה תמיד יפה וכי יש לפעמים קרובות, שהמשורר מואס כעבור זמן-מה בבת-השירה, ש„נתנה“ לו ממרומי הספרות, ובוחר באחרת, הקרובה יותר לנפשו, אולם, כידוע, משוררים דעתם קלה, ומי ישגיח בהם. כופים אותם עד שירצו למלאות את חובתם לבת שירתם ה„יעודה“ להם. ואם תשא"ל: מי הם הכופים? או יענה לך כל עונה: זקני הספרות.

כך נהוג אצלנו.

גם על טשרניחובסקי יצאה בת"קל והכריזה מה שהכריזה. מני אז מספרים על אישיותו היוצרת, כי היא — —

אך למה נאזין לדברי אחרים, אם יכולים אנו לשאול את המשורר עצמו?

ובאמת, הלא טשרניחובסקי נסה פעמים אחדות לבאר לנו בשיריו את „עצמותו“, כלומר: הנני פלוני בן-פלוני, והנה היא בת-שירתי, פלונית בת-פלונית. ובכן, מה לנו יותר?

אולם — בין ההודאות השונות של המשורר, שנעשו בזמנים שונים, יש הבדל ידוע ויש גם חלוקי תכן. ויען כי הודאתו היותר מאוחרת יצאה מפיו בשעת חרום, בשעה שכל העולם כלו וגם כל יחיד ויחיד היה עושה את השבון-נפשו והיה זהיר בהערכת עצמו, משום זה צריכים אנו להחליט:

תפוס לשון אחרון. עוד נראה ונוכח, כי אמנם נוסחה זו האחרונה היא האמתית. לעת-עתה נשמע נא, מה יספר לנו המשורר מנפשו בשעה ששמע סביביו את יללת ההרס העולמי ואת שירת החרבן האנושי. באותה שעה עומד טשרניחובסקי ואומר:

מַנְגִּינָה לִי וּנְגִינָה לִי, מִיָּמִים מִשְׁפָּר,

מִמְדַּבְּרִים, מִקְרָאֹר, מִמְחֹזֹת עַל נְהַר כְּבָר;

יִרְקַת אֵשׁ וְרֻטְבַּת־גֵּיל וְרַבְתִּי בְּאֵיל,

שְׁטַפְתִּנִּי זֶה, מִהֶבְהֶבֶת בֵּי: עֲלָה וְצִלַח וּפְעָל! („מנגינה“).

איפה לקח לו המשורר „מנגינה“ זו? הוא, יליד אירופה, בן מאת העשרים לחשבון הגוים, איך קנה לעצמו מנגינה נפלאה כזו? על שאלה זו הוא מקדים את התשובה:

דָּם כּוֹבֵשִׁי כְנַעַן – דָּמִי הוּא, קוֹלֶחַ וְאֵינוּ נָח.

שׁוֹב קוֹרָא לִי הַשִּׁיר הָעֵז, מִנְגִּינַת דָּם וְאֵשׁ:

עֲלָה בְהָר וּרְעֵץ הַבָּר, פֶּל־מֵה־שְׁתַּרְאָה רִשׁ! (כט).

כך מספר המשורר על עצמו. מה יגלה לנו בדבריו אלה? הנה אומר: את כל מה שצריך להבנת אישיותו. ראשית כל הוא מראה לנו על מקורן של שפעת החיים ועתרת הגיל המפכות ביצירתו. שנית, נוכח מעוז רוחו ומחזקת ידו, מצמאון נפשו ומשאיות לבו, מאפיו של יצרו ומיסודות אישיותו. ושלישית – וזהו החשוב ביותר, יען כי הוא הכולל ביותר והיסודי ביותר – שלישית, מגלה לנו טשרניחובסקי את הקשר החי שבינו ובין התקופה הקדמונית שבחיי עמנו. הנאמין לעדותו?

עוד משורר אחד ישנו אצלנו והוא מתפאר תמיד ב„דמו“ המזרחי וב„יחוסו“ הקדמוני, אבל כלנו יודעים, כי גדלותו של שניאור היא דוקא ב„מערביותו“ ודוקא ב„מודרניותו“, יען כי הוא כלו כמות שהוא פרי התרבות האירופית החדשה, שעלתה על האדמה הצחיחה של חיי היהודי בגלות. וכל יצירתו של שניאור מכחישה את דבריו, שהוא אומר על עצמו.

לא כן טשרניחובסקי. שירתו כלה, הנפלאה והמיוחדת במינה, מעידה על אישיותו היוצרת, כי היא „נחלת קדומים“. ואנו יכולים לאמר עליו בדבריו, כי –

כְּאֵלוּ הַתְּגִלִּים בֵּי קוֹל הָאֵיתָנִים

עַם אוֹתוֹ הַיֵּשׁ בְּגִן־הַלֵּיל, רַב־אוֹנִים,

מוֹרֶשֶׁת הַסֵּעַר וְנִחְלַת-קַדְמוֹנִים,

הַמִּפְּנֵה בְּמִסְתָּרִים וּבְחֻדְרֵי לֵב זָבָר. (בין קברות דור נכר).

כי איזו משיכה מיוחדת יש לו לטשרניחובסקי לחיי העבר בכל מקום שהם. יש שהוא מחפש את הד החיים הקדומים בעברה של ארץ יון, ויש שלבו נמשך אחרי תפארתם של ימי־הבינים; אבל חבה יתרה נודעת לו לעבר הרחוק של עמו ולאותן רבות־העלילות בישראל, שהאנשים בהן היו כענקים והחיים כפלא־בראשית. יש שעבר חי עודנו, הוא אומר במקום אחד, ואנו הרואים זאת ראשית־כל בו וביצירתו. מ„עבר חי“ זה „רב־האונים“ יונק המשורר. תפיסתו את החיים כלה ויחוסו אל גלויי ההויה נושאים עליהם את חותם הקדמוניות, כי אצל מי מבני דורנו יש לראות הערצה כה פרימיטיבית של היקום ואהבה כה חזקה לכה הפרא?

הלא כה יתפלל טשרניחובסקי:

כַּח וְעֲצָמָה, אֵל, הָבוּ לִי, הָבוּ!

לְרוֹת רְגָשֵׁי לַחַיִּים יִרְעֹבוּ,

לְמִצּוֹת יָם תּוֹגָה עַל גִּלְיוֹ וְנִטְפָיו,

לְחוּג בְּסֵעַר־הַשֶּׁק וְרִשְׁפָיו,

לְפִיר אֶת שְׁגִינֵן הָאוֹן וְשִׁכְרוֹנוֹ,

לְחַזֹּת בְּסוּד אֲלֵים וּבְכֹל הַדָּר גְּאוּלוֹ. („Nocturno“).

אולם, אם זה הכח החיובי והיצירתי לא יתן לו מאת האלהים, או מבקש המשורר לכה־הפחות כח שלילי, כח של התמוגות והתבוללות בקוסמוס, כח של הסתלקות חפשית מחיי האדם לשם חיי היקום.

וּכְשֶׁךְ סוֹעֵת־חַיִּים וְעַמֵּד הַשְּׂאוֹן –

עוֹ לְהַתְּמַכֵּר בְּלִיַּחַת לְכַלְיוֹן.

לְהִיּוֹת, בְּהַשְׁנוֹת הַדְּמוּת וְהִימִים,

חוֹט אֶחָד בְּרֶשֶׁת כָּל כַּחוֹת־עוֹלָמִים

רוֹקְמִים בְּגִלְיוֹ וְאוֹרְגִים בְּסִטָּר

חִידַת־הַחַיִּים לְעַד לֹא תִפְתָּר. (ס).

תפלתו של המשורר נתקבלה. לאישיותו היצירת נתן ממרומים כח אנושי רב וגם כח חיוני גדול. גם בלי הצורך „להתמכר לכליון“ נעשה המשורר „חוט אחד ברשת כל כחות־עולמים“ ובא לידי גלוי בעולמנו הודות

לכחו הפנימי הכביר. כי הכח בתור מאמץ נפשי וגופני הנהו על-פי טרם-
 ניהובסקי גלויה היותר נאמן של מהות האדם. על-כן נעשתה הערצת הכח
 לאחד מצדלייה היסודיים של שירת טשרניחובסקי. מרגיש הוא אף את
 הכחות הטמירים, הבאים לידי גלוי רק במלחמת-הקיום, והוא יודע את
 ערכן של ההתנגשויות שבחיים. גא הוא על לבו השואף אל „שדות-ים וקרבנות,
 מקום שם תחזק הלמות לבבות” — וכה בטוח הוא בעצמו, בכחותיו ובמאניו,
 עד כי „בשורר הרעם את שירתו הקשה”, הוא עונה לעומתו:

הַנְּנִי מִי קוֹרָא לְקָרֵב בֵּין צְאָלִים?

קוֹם עֵינַי אֶל עֵינַי זְרוּעוֹתַי חֲשׂוֹפוֹת,

שְׂרִירֵי שׁוֹרְגוֹ, כֹּל גִּידֵי חֲסוֹנִים,

כְּמַטִּילֵי-הַעֲשֶׂת וּכְשֶׁר־שֵׁי-אַלּוֹנִים. (מחוך עב הענף).

ובורעותיו אלה החזקות הוא חפץ לחבק את כל העולם — ולכבושו.
 אינו תאוצת-כבוש עצומה התגלתה ביצירתו עוד לפני שוררו את
 „מנגינתו”. לו אין כל שאלת „לאן?” — „אל אשר יש קול קורא לך:
 עלה ורש!” כי הארץ לכבשה בראה יוצרה, ואיזהו אדם — הכובש את
 עולמו. מכל שירות בני-האדם היותר יפה היא בעיני טשרניחובסקי —
 „שירת האיש רך בארץ”. מדוע? יען כי ההיים דורשים אקטיביות
 מרובה ואין להפטר מהם ב„שב ואל תעשה”. מכבד הוא טשרניחובסקי את
 מְצוֹת ה„עשה” ובראשן את מצות כבוש הארץ על-ידי האדם. כי מחויבים
 הם האנשים על-פי עצם מהותם להשתרש בארץ, שעליה הם עומדים, להדבק
 בה, להכניע אותה תחתם ולהשתרר עליה. הַבִּישִׁים אַמְלָלִים הַנֶּם, וגם בזוים.
 יען כי רק המעפילים והגוזעים זוכים לחיי העולם הזה. והלא על זה יתפלל
 כל גברי: על גוף חזק ובריא, ועל רוח עז ואמיץ, ועל גבורת הנפש,
 שתפעם בשרירים המוצקים. קויו האפיים של איש-החיים האמתי הם: שאיפה
 תמידית, שאינה יודעת שום לאות, ומאניים חזקים, שאין להם מעצור. כי —

מְשַׁפֵּט חַיִּים הוּא וְחָק:

קוֹם עֲלֶה, אָמֵץ וְחֲשׂוֹק.

כי טשרניחובסקי אינו חפץ לדעת כלל מפפוקים ומספקות. בטוח הוא
 בעצמו ובגורלו, כי הוא ימצא את הדרך „אך הרהו”. אין אצלנו משורר
 אחר, שיהיה כה שכור-החיים וכה קל-החיים.

ונדמה הדבר, כאלו היה אחד המאושרים המעטים שבארץ.

דְּרָכֵי סוּגָה בְּשׁוֹשָׁנִים, בְּשׁוֹשָׁנִים וּבְוַדִּים

וּמְגִיל אֶל גִּיל נְחֻפָּה וּבְתוֹרַעַת־שִׁיר כִּי־דִים.

ואיך תוכל להיות אחרת אצל איש, שבשבילו „אגדה – החיים הגלויים“? הלא טשרניחובסקי הוא משורר עליו בעיקרו לא רק על־פי תפיסתו את החיים, אלא גם על־פי תכונת־נפשו.

אף־על־פי שהעמיק לחדור לתוך עצם החיים ונגודיהם והפליא לשיר גם על העצב העולמי, בכל־זאת אנו יכולים להאמין לו בשעה שהוא אומר:

סְבִיבֵי חַיִּים, סְבִיבֵי אוֹרָה, זְמַרְת שְׁאָן בְּעֵדֵן־גַּנִּים,

שִׁירַת־אֶשֶׁר, שִׁירַת־פְּלָא, שִׁירַת נְמֻלֵט מְבוֹר־כְּפָא.

„שירת נמלט מבור־כלא!“ – מה־מציגים הדברים! הוא הפליט, הוא האסיר, שנמלט מכלא חיינו ויצא ראשונה מאפלה לאורה, משעבוד לגאולה! אבל כך נדמה הדבר רק למסתכל מן הצד. זה הקרב אל טשרניחובסקי רואה בו מיד, כי אדם זה לא יכול להמלט מבית־האסורים, יען – יען כי לא היה בו מעולם. בה בשעה שצעירי עמנו נלחמו ברחובנו את מלחמת־השחרור בטביבתם ובעצמם והשתדלו בכל מאמצי כחותיהם לפרוק מעליהם את על הגלות המרה, באותה שעה עצמה עמד משורר צעיר זה ושר „נגילה, נתעלסה באהבים“.. הוא יכול לשיר, יען כי חפשי היה, יען כי בן־חורין היה. המלחמה הקשה של היחיד העברי בעד זכויותיו האנושיות הפרטיות, אותה המלחמה, שמלאה את ספרותנו בשעת הופעתו ובראשית יצירתו של טשרניחובסקי, מצאה אצלו רק הד קל. הוא לא התענה כבודיצבסקי ולא סב־כב־נר. הוא בא לעולם ספרותנו והרגשת־עולמו הבהירה בנפשו. בשעה שסביביו קראו לחרות גמורה ודרשו על „האדם באהל“ בתור מלוי לסיסמא של דור ההשכלה, היה הוא הנושא החי של החרות הנפשית הגמורה והאדם השלם האמתי גם „בצאתו“ וגם „באהלו“. אין לחשוב אותו אפילו בין ה„גאולים“ המעטים, שיש כבר עתה בינינו: הן הוא לא היה כלל בשביה. שאלת היחוסים בין היחיד והרבים לא התעוררה כלל אצלו. יותר מדי עמוקה היא התהום המפרידה בינו ובין הרבים בני תקופתו: הלא אף בין היחידים הוא יחיד במינו.

שירתנו הצעירה, אף־על־פי שרבו בה כל־כך היצירות הנפלאות החדשות, הנראות כמעשי־בראשית, קשורה היא בכל־זאת ואחווה בתרבות המקובצת של האינטליגנט העברי שבזמן הזה. תנאי הזמן והמקום משפיעים על כל

סופרינו, והיחס הפנימי שבנפשם בין מורשת עמם ובין השפעות החוץ הוא הקובע צורה ליצירת כל אחד ואחד.

לא כן טשרניחובסקי.

שירתו היא כה זרה לתרבות האירופית, לתרבות הקרתנית, החשמלית, המזויפת והמרוססת, ויחד עם זה היא כה רחוקה מדרכי החיים של עמנו במשך אלפי השנים האחרונות — עד שהיא מצלצלת באזנינו כשיחת-קדומים, אף-על-פי שהרבה רעיונות עמוקים מצויים בה, שאינם מתאימים כלל וכלל לפרימיטיב. וגם כאשר נגע בשאלה מודרנית, כמו השאלה הלאומית בצורתה הציונית, השתלבו מאליהן מחשבותיו ילידות-תקופתנו בהרגשותיו בנות הדורות הקדמונים. כך הוא נזכר לפעמים קרובות בדמותו של ברכוכבא. האמנם רק דחיפה פובליציסטית היא שעוררה אותו להרהר בגבור הלאומי שלנו? בשום אופן לא. ברכוכבא הוא לו סמל של גבורה ועוז, של רצון כביר ושל אנושיות שלמה. ובו הוא רואה גם את העברי האמתי של הדור החדש. הוא אומר אליו:

וַיְהִי בְךָ מַעֲיָנוֹת הַחַיִּל וְהַעֹז, וּבְחַזְקַת־יָד לָקַחוּ בְרַכְתּוֹ.

כֹּל זְרָמֵי בְנֵי־עַמְּךָ הַגָּאִים, וַיְהִי בְךָ מַעֲיָנוֹת הַחַיִּים וְהָאֹר,

אֲשֶׁר אָבוֹתֶיהֶם עוֹד שָׁרוּ עִם אֵל לַחֲנוּ, עֲזָנּוּ, עֲזָאֲמָה — (שנכתב היס').

אמנם השיר נגמר בדברי פולמוס נגד „שומרינו, חונטינו לדורות” ונגד „העם השפל”, בן-העבדות, אולם אף הם טבעיים הם בפי המשורר בן-החורין, המחפש ואינו מוצא סביבו אפילו זכר קל לאותם הדורות הראשונים, שאת תפארתם הוא נושא בלבו. כי התפארת שבאדם היא לא רק שאיפתו של טשרניחובסקי, אלא גם מהות אישיותו היוצרת. בשנאה אורגנית הוא מתיחס לכל שפל ולכל חלש, וכאחד שנואים עליו רפיון-הרוח גם רפיון-הגו. ומה הפלא? הלא דמם של כובשי-כנען הוא הזורם בעורקיו והלא את דמות-דיוקנה של האנושיות הקדומה הוא נושא בלבו.

נהג, למשל, דבריו על המשטמה ועל הנקמה. איזה אירופי יעז לדבר כך על הרגשות הפראים, השוכנים במעמקי לב האדם? הן זהכבר יחשב לדרישת דרך-ארץ לדבר רק על אחוה ורעות ושיוון. אמת, כי בשעת חבוקי-האחווה חונקים האנשים איש את רעהו, אמת, כי נקמה אכזרית ואיומה מניעה את גלגל-החיים גם בימינו, אבל האנשים אינם חפצים להודות בזה. לפעמים קרובות עד-מאד תחפרך השנאה אצל האדם ה„גאור” וה„תרבות” בצורות איומות ופראיות, כמו בשעת מלחמה בין עם לעם ובין מפלגה למפלגה וגם בין איש לאיש. אולם מתוך שנוהגים

לכסות בעלי־תאנה על מערומי ההרגשות, מפעפעות השנאה והתחרות הטבעיות כארס צפעוני באדם ונפשו מתמלאה שקר ומרמה ואחיות־עינים. יש שהאדם ירא או בוש לשנא אף את זה הראוי לשנאה, יען כי הפחדנות והרכרוכית עלו לגדולה. תחת המסוה של משפט וצדק בא בן־דורנו להסתיר מעין־רואים את מאניו האמתיים, שאינם טעונים אולי שום הסתר, ואת מחשבותיו הטבעיות, שאין הוא מעז לגלותן ברבים. וגם אהבת־האדם האמתית והטבעית נתחללה מיום שנתפשטה בעולם תורת האהבה והחמלה הכוזבת והחונפת, המצוה לאהוב את כל אדם בלי שום הבדל. אז גזה גם האהבה הטבעית וגם השנאה הטבעית אצל רוב האנשים ה„תרבותיים“ וגם אצלנו, היהודים. אנו בעצמנו נעשינו לרחמנים בני רחמנים וגם את האל הקנא והנוקם הפכנו לסלחן ומחלן, לאל רחום וחנון. האם לא הפתעה גמורה היא לדור הפחדנים החלשים לשמוע את ההלל הגדול למשטמה היוצא מפי המשורר, המעלה את הנקמה עד לידי מעלת רגש טבצי הכרחי ויפה?

כי אף הרע יוכל להיות יפה ונהדר בשעה שהוא נובע מתוך רענותה ועזה של נפש האדם. זמענין הדבר, כי בשירתנו הצעירה, שהיא הפרשה הראשונה לספר תחיתנו האישית והלאומית, מופיעה פה ושם הרגשה זו, ששכנה לה, כנראה, על קרקע נשמתנו ושנתעוררה לחיים יחד עם שאר הרגשותינו האנושיות הטבעיות. כן, שר ביאליק בשעתו על המשטמה ועל הנקמה. עליהן שר לפעמים קרובות שניאור. אבל אינה דומה קריאתו הטבעית והאישית של טשרניחובסקי לזו של שני אלה, שגם הם נבדלים בינם לבין עצמם בנדון זה הבדל רב.

שירת־המשטמה של ביאליק היא פרי היאוש הלאומי והיא האפליציה האחרונה לסדר העולם. כמעט שאינה כבר רגש, אלא חמצית מחשבות. מתוך דמעות כלואות היא באה בתור סוף־דבר להרהורים רבים, מעיקים ומענים. ואף שירת־הנקם שלו אינה באמת אלא דרישת הצדק העולמי. שירת־החרבן נתונה אצלו בפי „זעום העפעפים“, וביאליק אינו יכול לציר לו, כי גם „בהיר עינים“ כטשרניחובסקי יוכל לקרא למשטמה. מתוך הרגשת־עולמו המוסרית אומר ביאליק: „הה מי יתן ויאצר גם יגונכם הגדול בחיק העולם כלו“, או „ארור האומר: נקום!“

גם שניאור רחוק הנהו בזה מהרגשת־העולם הטבעית. גם המשטמה הנובעת אצלו מתוך העלבון והצער הלאומי וגם השנאה הפרטית לאויביו, שתיהן אינן פשוטות ותמימות, אלא מסובכות וחשבניות. הלא שניאור הוא אצלנו בכלל המשורר הריפליקטיבי ביותר. וחוק מזה, הן כמעט כל קריאותיו לשנאה באות מתוך רע־רע ייחיד רגש הבוז לאדם בכלל. ביצירתו אין כל רמז לאהבת־אדם שתקנן בלבבו, ומשום זה נאגשים אצלו לפעמים כה קרובות צילי המשטמה והנקמה.

לא כן טשרניחובסקי. לא מתוך התפלספות של בוז לאדם ולא מחוק

יאוש של מענה-החיים הוא בא להלל את הנקמה. זהו אצלו רגש טבעי ובריא, המתעורר ברגע ידוע בתור ריאקציה נפשית אימפולסיבית. וסימן טוב הוא לו לאדם היכולת לשטום. יען כי דרך השנאה הגדולה הוא בא לידי האהבה הגדולה. טשרניחובסקי רואה את התפתחותה של האנושיות כלה יחד עם תחית העם ועם התעוררותה של האישיות וכלן תלויות ב„גל המשטמה“, המוכרח לעבור על האדם קודם שיגיע אל „גל החרות“, גל החיים המלאים. מבין „שלושת הפלגים“, שבהם „נשפט ה' את לאומים“ ושעל ידם „נתיב לאדם יט וחי“, הראשון הוא זרם המשטמה, אשר –

כֹּל שׁוֹתֶה אוֹתוֹ יִצְמָא לְנִקְמָה

עָרְיו וּמְשַׁנְאָיו לְצַמִּית, לְכָרִיעַ. (מחזיונות נביא-השקר).

כי מכל שירי האדם היותר יפה והיותר נהדר הוא „שירת הנפח, שירי הגבורה“, שהפטישים כרעמים „לנגה להבה ולנקמה משוררים“ (שירי האדם). בעבר הרחוק של נעורי האנושיות הוא אוהב את בני אותו הדור, ש„בסערות חשקו לא יבוש“, אשר –

יִגְבֵּר לְאַהֲבָה יוֹקְדָה וַיֵּאֱמַץ לְנִקְמָה בְּמִשְׁנָאָיו. (דינייה).

וגם לדור הבא בתוך עמו הוא שר שיר-ערש:

אֶל כְּלִי-יִנְקָה בְּגִבּוֹרִים,

כִּי שְׁמֵשֶׁךְ יַעֲלֶה. (שיר ערש).

אין הוא חולם כלל כביאליק על נביא, „שיריד לעיני העולם עוד דמע, והרעים עוד קינה להרגיו שחקים“. למה לו „דמעה“ או „קינה“, אם יש חרב בעולם?

חֲרַבְיֹ! אֵי חֲרַבְיֹ! אֵי חֲרַב בּוֹקֵמָת?

חֲרַבִּי לִי תַנּוּ, עַל אוֹיְבֵי אֶצְרִיתִי!

קריאה פתיטית זו אינה נראית כלל כמלאכותית, יען כי היא מתאימה להלך-רוחו העז והגא של משורר השרירים המוצקים וזרועות הברזל. היא גם טבעית בפי האיש, שהרגש האמין, רגש-הפרצים הסוער, הוא מיטב חלומו. ורק אותה הנפש, היכולה „להתמכר בלי-חת לכליון“, יכולה היתה לשיר את שירת-הנקמה היותר איומה והיותר פראית. כי „ברוך ממגנצה“ הוא סמל המשטמה, שאינה יודעת כל מעצור, משטמת החיה הפצועה. בה התחברו יחד העלבון הלאומי בן הדורות הרבים והצער האנושי הפרטי של חיי אב אחד, ובה התרומם היהודי בן הגיטו של ימי הבינים לידי הגדלות הפראית של היהודים הקדמונים, שידעו להלחם

באויביהם ולהנקם בהם. מכל המענים והגבורים האלמים של קורותינו מצא טשרניחובסקי רק את האחד ראוי לכבוד, והוא האיש, שהשיב לאויביו את גמולם בראשם. מאות יהודים הוכרחו לשחוט בעצם ידיהם את כניהם ובנותיהם הענוגים, כדי שלא יתעללו בהם הצוררים, אבל מאות היהודים המיתו גם את עצמם, מכלי שינקמו מאויביהם. רק אחד היה, שעשה מעשה שמשון וזכה לשימת-לבו של משורר הגבורה וההוד.

„תמות נפשי עם פלשתים” – זוהי הגבורה האחרונה של איש אובד, אבל גבורה היא בכל-זאת. הלא סוף-סוף אין לגבור השבוי נקמה אחרת, אלא זו של אבוד-עצמו המביא גם כליה על שונאו. ואב עברי, השוחט את בנותיו האהובות לשם הצלת כבודן והמתענג על הבערה האיומה שהבעיר בעיר השנואה עליו -- כמה עוז פרא באהבתו ובשנאתו! למרות ההבדלים הרבים במערכי-הלב ולמרות השנוי בעצם החזיון, דומה הוא ה„יהודי” ברוך לשני האחים ה„עברים” הורגי שכם ולשאר העברים הקדמונים מגדלי הגבורים. ואם אנו רואים, כי טשרניחובסקי בא לשיר באמנות כה רבה גם על האהבה העמוקה ועל השנאה היוקדה של הירקלס ונסוס („דינירה”) וכי משבח הוא תמיד את הנקמה הטבעית והפראית, המעידה על הרגשות עצומות ועל אוך-איתנים, אז מוכרחים אנו להודות, כי יחוסו אל החיים הגהנו לגמרי אחר מזה שלנו. אין שוט ספק בדבר, כי כשנאתו של טשרניחובסקי כן אהבתו, ואין אוהב-אדם גדול כמוהו. ולא רק אוהב-אדם, אלא גם אוהב-חיים.

II

רבים יאהבון דמי נשף --

אף אנכי לא כן! חיים אהבתי נאור. (שרטוטים).

כך מספר לנו המשורר באחד משיריו. אבל הן זהו מעט. הלא רוב המשוררים וגם רוב האנשים מבכרים את החיים ואת האור על-פני המות והחשך. העיקר הוא, איזה אור ואיזה חיים. ועוד חשוב עד-מאד לדעת, איך מתיחס האיש אל החיים ומה הוא דורש מהם. ומענין הוא הדבר. אף-על-פי שהעמיק המשורר לחדור לתוך תזיונות ההויה השונים והפליא לשמור על תעלומות החיים ומסתריהם, בכל-זאת הוא מתיחס תמיד אל העולם ומלאו בפשטות ובתמימות רבה. אין הוא יודע שום התפלספות ואין הוא אוהב שום חקירות יתרות. הוא רואה את היפה ואת הנהדר בכל מקום שישנו ומתענג עליו. בכל הוא שומע הדי-חיים ועל הכל נסוך לעיניו אור-פלאים. בשבילו מתרחשים בכל יום נסים למכביר ומעשי-בראשית מתחדשים תמיד בעבורו. כל שיר ושיר שלו, אף העצובים ביותר, הוא ברכה על החיים, ברכה תמה מברכת הנהנין. אפילו

בשעה שאחד האסירים מדבר על העולם כעל בית-אסורים גדול, שבו נתון האדם כבכבלי-ברזל, אפילו אז מתאר המשורר את כל השיחה הפילוסופית היפה כשיחת רעים באידייליה. („הכף השבורה“). גם פנה זו שבמאסר מוארה באור הנפלא, היוצא מנפשו של המשורר שכורת-החיים. כי הלך-רוחו היסודי של טשרניחובסקי הוא זה של „אביב-עולמים“. „אגדות-האביב“ הן המרחפות סביבו וגבורן השמש הוא המדבר מתוך גרונו:

אֵין - מְקוֹם, אֲשֶׁר אֵין	עֵין הַשֶּׁמֶשׁ הֵם הַחַיִּים
שְׁמֵשׁ-אֶהְבֶּה שֵׁם וְקִרְנָיו,	וְהַחַיִּים אֶהְבֶּה הֵם,
קִרְנֵי-אוֹרָה, קִנְיָחַן.	- - - -
(„אגדות האביב“).	וּבְמָלֵא הַתֵּבֵל מְקוֹם

ואת זו האמת על האהבה הוכיח טשרניחובסקי ביצירתו. לא רק בשיר זה ובשיר „לעשתרת ולבץ“, שבו הפליא המשורר לגלות בעמקות פילוסופית ושירית כאחת את מסתרי ההויה ואת תעלומות חיי המין, ולא רק בשירי הטבע שלו, הספוגים טל יצירה רעננה, אלא גם בשירי האהבה המיוחדים שלו, המוקדשים לאשה, גם בהם, ואולי דוקא בהם, רואים אנו את אהבת הגבר האמתית בכל גוניה הטבעיים והיפים, היפים, משום שהם טבעיים. ומה רבה אהבתו!

מן החרדה הקלה שבלב, הבאה מן המבט האחד של הנחמדה, עד ההודעות הגדולה, התוקפת את האדם אכול-התאוה, מן המשחק הקל והתמים באהבה עד מסירות הנפש ליפה - דרך כלם עברה אישיותו היוצרת של המשורר, ועל כלם שר שיר-מזמור. אין בו מן הגסות המאוסה של בן-אירופה יושב-הכרכים, שטעמו נעשה עלפה מפני שנתקשה בנסיונות. בו אין גם מן הרכרוכיות החולנית של הרוצה ואינו יכול יליד ה-„Fin de Siècle“ כל זה זר לרוחו של אותו המשורר, שהאשה היא בשבילו אשר טבעי ואנושי גדול. כי כגבר חי עשיר-המאניים הוא מתיחס אל האהבה. אין הוא בא כביאליק להעריך את האשה ככתאליים, ואין הוא מקללה כשניאור כאלו היתה בת-השטן. אין אנו מוצאים אצלו את היחסי הציני והמעליבי אל האשה, שבו נגש שניאור אל אהובותיו שבשירתו, אף-על-פי שגם אצל טשרניחובסקי כה רבות הן הקטכן והלנכן, וסתם הנאות השונות. בשביל כלן מצא את תאורן הפרטי, המתאים לכל אחת, על כלן שר ולכלן שלם בחרוזים המצלצלים כנשיקות. אבל את שמן לא חלל ובסודותיהן הטמירים, שכל אחת גלתה למשורר, לא התעלל ברבים, כי כן לא יעשה בעל נפש יפה וגבר גא, המוקיר את האדם ואת רגשותיו היפים בטבעיותם ובתמימותם ובנצחיותם. וכמה פעמים משתמש טשרניחובסקי בשיריו השונים במבטא

„גבר” במקום שיכול היה להביא את השם אדם או בן־אדם! בגאווה מיוחדת במינה הוא אומר על עצמו: „בי לבי, לב גבר, אנכי ארגשה”, או הוא אומר על שיחות הקדומים כי בהן תִּשְׁמַע „רנת הגבר, נובעת בעתרת החיים והכח”. בדבריו אלה ובשירת־האהבה שלו תִּשְׁמַע אמנם הגאווה העתיקה של הגבור הקדמוני, שגם הוא היה מברך „שלא עשני אשה”, אולם לא מפני שמצוותיו מרובות מאלו שלה, אלא מפני שבעברותיו, בחסנו ובאנונו הוא עולה עליה. הקודמים בישראל היו יראים, פן יאמרו עליהם „אשה הרגתה”, ואפילו בימי התלמוד שחקו על ה„גברא דנשי קטלוהו”, אבל בתקופותינו נחשב המות בידי האשה לאשר הגדול ביותר. טטרניחובסקי לא היה אומר לעולם: „והמיתני עם אביבי — — ובין שדיך יומי אוציא” (ביאליק). הוא אינו מציר לו כלל את האהבה, שתהי תלויה במות. להפך — „באין אהבה שם המות”, והאהבה חיים היא. ובחרת בחיים. מתפלל הוא על כי בשעה אשר

רְטַט־הַחַיִּים הֶלֶךְ כֹּל צִיץ,

וּמְלֵאוֹ יוֹנְקוּתוֹ עָסִים וְמִין,

וּשְׁכוּרַת הָאוֹרָה

הַתְּפִתְחָה הַזְמוּרָה —

בשעה זו „אהבה לה זרה”, ליונתו. („ואת...”). המשורר אינו יכול להבין קרירות־לב כזו. הוא, בן־הטבע האמתי, רואה ככל חי „בשיר וברור ובקרן האור” את „מלאכי האהבה” הנאמנים ביותר. ואם יקרה המקרה ומלאכיו אלה ישובו — ובשורה אין בניהם, לא יתיאש המשורר ולא יקלל את „היום שחשך בעדו”. הוא יאמר אז —

אֲצִיא לִי הַיְעָרָה, הָרִים אֲעֲלֶה,

שִׁיר צְפָרִים בּוֹ — עֵב בָּם קִנְנָה,

הַעֲרֶבֶה — שָׁם וּבְמַעֲמֵקֵי תְהוֹם

דְּבִיר וּמְרַחֲבֵאֵל. אֲשַׁלֵּיף שְׁבָרֵי נְה. („שירה”).

כי כאהבתו את האשה כן אהבתו את הטבע, וקשה לאמר, איזה רגש הוא יותר חזק באשיות הרמונית וקדמונית זו. דבר אחד ודאי ברור הנהו, והוא, כי — נפשו של המשורר אחוזה ומשגלגלת בכל היקום שלו ובכל חזיונותיו הגלויים והטמירים, כי היא אוהבת את כל היפה, הבהיר והחי שבכל ההופעות החיוניות. והיא קוראה: וּבַחֲרַת בְּהִיָּם! תמיד תבחר בהם, ורק בהם! כי „אגדה — החיים הגלויים”, והנסתרים הלא הם ודאי פלאים.

יהאם אין הוא עצמו כמו שהוא – אגדת-קסם? זה המשורר, הקורא אל

אֵת הַיָּמִים אֵי תַנִּים בְּתַבֵּל וּמְלוֹאָה,

נִפְצֵי הַתְּהוֹ נְבוֹהוּ וְשִׁבְרִיו, („Nocturno“)

כקרא איש אל אחיו בני-אמו? משורר זה בא לידי הכרת עצמותו „מתוך עב הענן“, „ובשורר הרעם שירתו הקשה“ הוא מרגיש כי „אח הוא לסערה, לסלעים וליערים“; „ברטט החיים המפכים“ סביביו, ב„שיח-הקדומים“ של המעין והגל הוא מכיר את קול אחיו, אחיו הקטנים. ומה טבעית היא למשורר כזה הודאתו הנפלאה באחת משירות העצב:

אֲזַ בְּשֵׁתִי מַגְלִים הַרְבִּים בְּסֵלָעִים,

– – מַצּוּרִים נִכְלָמְתִּי.

לפנים היתה לאנשים בשת-פנים לפני האלים, ועתה יבוש האדם לפעמים לפני חבריו, אבל להתיבש מפני גלים וצורים יכול רק אותו האיש, המרגיש בקרבו את הצורך להדמות אל אלה הדוממים ש„המה בגאונם – יסגירו את לבם, וראשיהם אל על...“ וטשרניחובסקי אמנם חושב את עצמו בתוך רבבות היצורים השונים כאחד מהם, ואדיר חפצו הוא „להיות חוט אחד ברשת כל כחות עולמים“. העלה חפצו בידו? בלי שום פקפוק יש לענות: כן. מעטים הם בימינו משוררים פנתיאיסטים כמותו, שהיו יחד עם זה כה עליוזי-חיים. בן-תרבותנו ולידי-הקופתנו אינו יכול כלל להתמוגג כה ביקום כלו, להתערב כה בכל החי ולאהוב כך את הדומם ואת הצומח. בעולם-הפלאות, שטשרניחובסקי בורא בשירתו, הוא עצמו נראה לעינינו כקוסם קדמוני. הן רק האיש, שנפשו היוצרת עודנה יונקת ממעינות-הקדמונים, מעינות החיים הנצחיים, ורק בן-אדם, שהוא באמת שותף למעשי-בראשית, יכול לשיר לנו:

בְּרֵשׁוֹת שֶׁר שֶׁל יַעַר דָּגָן וּבְרֵשׁוֹת בְּשָׁבוּעָה הַמּוֹרָה וּבְשִׁמְתָא; וּבָאֵם

מְשִׁיגֵי הַסּוּד וְהַדְּמוֹת – הַיַּעַר עוֹד נִים וְלֹא נִים,

בְּתַחֲמוֹ שֶׁל יַעַר, בְּלִיָּה, בְּדָמִי, אָבֵאָה מְשִׁפְנוֹתֵי, וְאֶעֱבְרָה בְּסָבָף,

אֶשְׁפִּיעָה הַלִּיָּה בְּשָׁמִי וְקַסְמֵתִי לְדָשָׁא הַרְךָ. („קסמי יער“).

השומעים אתם? – „וקסמתי!“ הוא המשורר, הוא הקוסם! אולם אם כן הוא הדבר, אם קסם יקסם לנו טשרניחובסקי, אז הלא אין לפנינו כלל שום „קסמי יער“, אלא „קסמי המשורר“. האמנם – „מיטב שירו“ הוא, באמת, רק „כזבו“? אך – לא. זהו הפלא וזהו הקסם, שטשרניחובסקי חדר

למחבואי היער וגלגה לנו את מצפוננו והאיר לנו את אפלתו רבת-הרמזים ושתפנו לחייו הנפלאים. חוץ מהעולמות החדשים, שהוא ברא בעצמו בכה אישיותו היוצרת, הוא גם קרבנו אל אוצרות התפארת והסוד, העומדים כגן נעור מששת ימי בראשית ומככים לגנן בעל-הרזים, שיבוא ויסיר מהם את הצעיף הנתון עליהם ויפתח את השער אל גנויהם. והנה — הוא בא. זה היוצר הקוסם, שהחיה את הכל במאמרו ושחדש את הכל בשירתו. טשרניחובסקי מתפאר, ובצדק, כי —

את שירת היצירה אעירה מתהום תעלומות ההנה והקץ;
 לא ממשלותיו של יום; כל מסתרי הנה בתהומות אין-סוף,
 והחייתי אגדות העשב והעץ, סוד עולם שפלו אף טוב. (סג).

אמנם כן. מכל משוררינו הכניסנו לתוך העולם „שכלו אך טוב“ ביחוד טשרניחובסקי בשירי-הטבע שלו. כי רק הוא, בעל הנפש הטבעית, הפנתיאיסטית והקדמונית, יכול היה „להחיות את אגדות העשב והעץ“. כי גם הוא כאחד מ„ילדי האדמה“, היונקים מנבכי הארץ והמתעוררים לתחיה על-ידי הטל והאור. באיזו אמונה תמה ותמימה של בן הדורות הראשונים הוא מאמין ביקום! לבו הער והמבין אומר לו והוא עצמו בטוח בזה, כי —

צריך להיות תל-של-כשפים, גיא-חזון לשד ושדה,
 מאמר קוסם, מאמר תקיף, שבועה חמורה ומתמידה;
 צריך להיות שר-של-יער, שפל פניו קמטים קמטים,
 בפני אלה מפת-ברק ועתיקה ורבת-מחטים. (קסמי יער).

הוא גם מציר לו את דמותו של שר-היער עם מחלפותיו הארפות, זקנו המגדל ו„בבותיו הסבוכות“. וכשאנו שומעים את תאוריו של טשרניחובסקי ואת ספוריו הנפלאים מ„סתרי היער“ (ב„שתילים“) ומחיי היקום בערבות ובהרים, אז גם אנו מתחילים להאמין יחד אתו, כי „ודאי ישנו מי שמבין פטפט גלים, שיחת בדים“, „מי שמתיק סודות-לילה עם פטריות צנועות“, ו„ודאי ישנן בנות היער, מלאות סוד“. הכל צריך להיות, כל הפלאים וכל הרזים צריכים להיות אמת. יען כי אין קץ ליופי שבחיים ולתפארת שביקום. חיות אחת, עולמית ונצחית, היא המפכה בכל היצורים, כי כלם מעשי אלהים חיים הם. כל בריה ובריה ועולמה, כל יצור ויצור ואלו. מה רבו אלהיך, העולם!

כלנו חשבנו עד עתה, כי שלטון היחיד הוא השורר ביקום, בין ש„יחיד“ זה הוא החוק המדעי המאחד ובין שהוא האל האחד והמיחוד, אך הנה בא המשורר ושר לנו על האלים הרבים, החיים ופועלים בעולמות

שבראו. כלם יקרים לו, וכלם הביבים עליו. הוא המשתתף בצערה של הערבה האוקרינית, שעליה „דומם יביטו מעל פני הבמות הפסיליים הנוגים, חידות האבן הקר“ („ברית מילה“) והוא המרגיש בערירותן של מצבות האבן „בשדי מואב ויהודה, בגלגל ובפדן ארם“ („סוניטות עכו"ם“), הוא המאמין באפולו הינני וכורע לפניו והוא גם המעריך את אליהו הצפון הקר והרחוק. הנתפלא, כשנשמע מפי המשורר, שיש שנדמה לו, כי בלילות השחורים אגדות הקדומים מעלות בשר ודם, והנן מתעוררות לתחיה („ברית מילה“). נראים הדברים כאמתיים. משורר זה, הנפלא והמזור, נאמן הנהו, כי יכול הוא להחיות בקסמי יצירתו את הערבות המתות והנרדמות, את אגדות העבר הרחוק ואת ארצות היופי הנפלא, שנעלם זה הכבר מן העין. כי, כשאנו באים אל תוך גן היצירה של טשרניחובסקי, אנו בעצמנו נעשים עדים לחיון הנהדר של תחית האלים, ושל חזרת העטרה, עטרת החיים האלייליים התמימים והיפים, לישנה.

כי תפסית חיים נפלאה במינה נגלית לפנינו. היא נראית כחדשה בעינינו, אולם היא היא אותה הרגשת העולם, שהיתה בילדותו של כל עם ועם ככל בקר והפרתה את נפשו כשמש אביב.

בשעה שטשרניחובסקי שר לנו על החיים – אנו מתחילים להרגיש סביבנו בהרגשה חיה וברורה את „האלילות העדינות והנאות“ של יון הברוכה, שיפין קים לעד, ואת אליהו הענקים, ש„המשל ופחד עמהם“, ואנו מתחילים גם לראות בעינינו את אלה של ציון האליילית, את התמוז הבהיר, שבמותו כה גדל צער העולם, ואנו מתחילים להאמין באליילים הגדולים, שפרשו את ממשלתם על החשובים שבעמי המזרח, על בבל, אשור ויהודה. אנו רואים את החן המיוחד, שהיה נסוך על אמונתו התמימה של עמנו בילדותו. כמה שלא השתדלו הנביאים להרחיק את אבותינו הקדמונים מאליה הארץ האהובים עליהם והקרובים להם, היא בשעתם העלו חרס בידם. רק את העם הגולה יכלו לנצח. אז, רק אז השמידו מלבם את הזכרונות הבהירים על אליה הנעורים, ואפילו את אליה המדבריות, אליה סיני האמתי, החליפו באחר. אמת, כי הוא רבון כל העולמים, שמלוא כל הארץ כבודו, ואמת גם זה, כי כל התארים, שבהם מתארים אותו, אינם יכולים להביע אף את החלק היותר קטן של גדלותו, רוממותו ויפיו – אבל אותו המשורר, הקשור בכל נימי נפשו אל הדורות הקדומים ואל הרגשת העולם התמימה והיפה של נעורי האדם, רואה לפניו רק את היופי שברבוי העולמי ואת ההוד שביקום מרובה הצורות. רחוק הוא משורר זה מכל שאיפות והשגות מוסריות, יען כי מאמין הוא רק ב„משפטי החיים“. ולא האדם הוא מרכז הבריאה, אלא החיוניות היא היא העיקר לכל ברואי עולם, החל בארנבת והחפרפרת וגמור במשפחת הפטריות, לכלם אומר המשורר: „יישר כחכם וחייתם, ברוכים נקלים כחשובים!“ („קסמי יער“). כי אחת היא ההשתוממות הגדולה של הנפש העומדת לפני חידת החיים, אחת ואין שניה לה. השתוממות זו מקיפה את כל היקום, חודרת לתוך כל מסתריה והיה

הרבים, מחפשת ומוצאה בכל את הגרעין הטמיר של שמחת החיים הנצחיים.

לְקִרְאָת שְׁמֵחֹת, לְקִרְאָת גִּיל פָּנוּ דָרְךָ, סֵלֶו שְׁבִיל. (שיר עשתרת ובל"ה).

ואם תשאלי: שמחה זו מהי? יענה לך המשורר שכור-החיים: הלא –

כַּחַת טְמִירִים בְּךָ וּשְׁיָר

נִחַלַת עֵבֶר נוֹתֵן צֶו

יְרַמֵּי דוֹרוֹת מְשַׁכְּבָר,

פְּלִי, מְלֵא אוֹן וְרָב. (שם).

ואכן בהיותנו בתוך עולם יצירתו של טשרניחובסקי שומעים אנו כעין קול-קדומים, העולה אלינו מסבכי הדורות, עולה ושר: „דרור ליצר, שיר לתי!“ בעמקות פילוסופית של חושב-חוקר בן-זמננו ובהרגשה מיסטית של עובד-אלילים קדמון, – בשתי תכונות אלו המשולבות יחד בא טשרניחובסקי לשיר „לעשתרת שיר ולבל“ מתוך נפשו השקועה כלה בחלומות העבר הנהדר העלה המשורר את ההערצה הגדולה לשמש, שקמו הוא המעורר חיים בכל היקום ושאורו הוא המאיר את כל הטמיר שבטבע. מביט הוא המשורר לאדמה –

– וְהִיא הָרֵת

חַיֵּי מְחַר, פִּגְרֵי תְמוֹל

דוֹרוֹת דָּשָׂא וְשִׁבְטֵי תֵי,

בְּחַיֵּי אוֹר וּבְחַיֵּי צֵל,

פּוֹרְצִים, נוֹבְעִים עַד-בְּלִיַדֵי,

זֶרַע שְׁמֶשׁ, זֶרַע בֵּל.

שְׁפוּגֵי-הָר וּטְמוּנֵי-חַוֵּל,

(שם).

וגם את הים הוא רואה והנה גם הוא וכל אשר בו „גושא בעל של הריון ולדת-עד“. כי קדוש הוא ה„יצר“, יצר החיים המתמידים והולכים.

וְנִקְלַט בְּנַפְשֶׁךָ הַסוֹד,

קוּם וְעֲלֶה, אֲמִץ וְחַשֶּׁק,

וּבְרֵהֲטֵי דְמִיָּךְ יְקוֹד:

מְשַׁפֵּט תַּיִם הוּא וְחָק. (שם).

ובאמת, למה יבוש בו האדם? מדוע יסתיר את סוד נפשו, שהוא היחידי הנהו הכח הפועל בלי-הרף בכל חזיונות החיים האנושיים והעולמיים? האם לא תאנת-המין רוזי ההפראה בגלוי ובסתר הם השליטים העליונים באדם ובכל חי? „דרור ליצר!“ –

בתקופה זו של רבבות כבלים חברותיים, נפשיים ושכליים, הנתונים על האדם, ישמע קולו של כהן-החיים האמתי כקול קורא במדבר. בזמנים אלה, שבני-האדם מדברים על „יצר טוב“ והולכים בעקבותיו של „היצר הרע“, מבלי שיוכלו ליצר להם את היצר הטבעי והתמים, שאינו בא בגדר הטוב או הרע, אלא בגדר היפה והחיוני, כור יחשב משורר זה,

ש"מנגינה" לו. "מימים משכבר". ורק משום שטשרניחובסקי קשור הגהו על-פי מערכי-לבו אל תפיסת-החיים האליטית והטבעית של אבותינו הקדמונים, רק משום כך היה יכול למצוא ניבים כה אמתיים להספיד בהם את "מות התמוז". האוהבים את האור הבהיר והמאמינים בשמחה ובגיל שבחיים מספרים אצלו מתוך עצב עמוק:

עֲלֵינוּ בְּגָבַע, יִרְדְּנוּ לְגֵיא,

יִצְאָנוּ בְּעֵקְבוֹת כָּל רוֹ וְכָל פְּלֵא,

כָּל מְקוֹם אֲשֶׁר אֱלֹהִים חַיִּים בוֹ. (מות התמוז).

— ואת התמוז לא מצאו. לא הועילו המחוללות מלאות-המסתורין, לא הועילו החפוזים, בראשי הדרכים"ו, בסבך בשלכת" — הימים הבאים ימי-ענן יהיו, ימי לקוי-נשמות וסתו בלא-עת"... כי "התמוז הבהיר, התמוז הן מת!" לא ה"פן" היוני, אלא ה"תמוז" המזרחי!

כי נחלת-הקדומים של אבותיו העברים היא המדברת מתוך גרונו של המשורר האליטי, שנוסף בתוך העם הידוע בטהרת אמונתו באל היחיד. וזהו הפלא היותר גדול בהופעה הנקראה "שאוץ טשרניחובסקי"! היתכן? אחרי התקופות הארוכות והרבות של הסופרים והתנאים, הגאונים והפוסקים, הרבנים והחסידים, אחרי מאות דורות של אדירי-התורה וגדולי-היראה, הנה בא משורר עברי ושר לנו "סוניטות עכו"ם" (התקופה ב') — האין בזה חדוש תרבותי נפלא?

בדורנו המשולל כל אמונה, הכופר בכל והשואף רק אל הבצע ואל התועלת החמרית, בדורנו זה העקש והפתלתל, כמה עצמיות נפשית וכמה תמימות-הלב צריכות היו להיות אצל איש, כדי שיבוא ויודה על אמתותו ויאמר על "כוכב הכנענים":

הֵה, מְתִי יְגִיהַ עַל דְּרָכֵי תִימְנָה! וְאֲדַרְשֶׁה בֵּין עַיֵי חַרְבוֹת מְשַׁחֲרִים

וְעֵינֵי תַחְזִינָה בְּשָׁנִיר, בְּאִמְנָה; לְבָמוֹת וּלְמַזְבְּחוֹת אֱלֹהִים עֲרִירִים,

אֲשֶׁאֲלֶה לְדָרֶךְ הַגְּלָגֶל וְגִי, מֵאִין כּוֹרְעִים לְמוֹ בֵּין יְלָדֵי הַנְּזָן.

(סוניטות עכו"ם).

לשיר כך על כוכבים, שאורם כבה זה-יכבר בשביל רבבות אלפי האנשים, יכול היה רק אדם, שבתוך לבו פנימה עודם חיים ומאירים אלה הכוכבים, ושעל נפשו עודם מולכים בכל יפעתם התמימה והרוזית אותם האלים, שנעשו ערירים ושכולים.

ישנו בספרותנו משורר צעיר אחד ברוך-אלוף ורבי-הכשרון, שנגע בשעתו בפרובלימה של האליטות העברית ונסה לחדור לתוך הלך-הנפש של אבותינו עובדי "עבודה זרה". משורר זה הוא שמעונוביץ. בשברי המחזות

„עובדי כוכבים“ (ב„השלח“) חפץ להרים את הצעיף המסתורי, הנתון עלי פני החזיון של אברהם, המנפץ את אלילי תרוח אביו, ובתור פרגמנט עלה נסיונו בידו, ביחוד בשירים הבודדים של שָׁרִי, יסכה ואחרות; אבל אף אם היה הנסיון דבר שלם, גם אז הוא רק יצירה מקרית, שאין לה שום קשר הכרחי עם אישיותו היוצרת של המשורר. אולם אחרת היא לגמרי יצירתו של טשרניחובסקי, ששיריו האליליים הם כטבעות נתונות בתוך שרשרת-זהב גדולה, המקשרת את המשורר היותר חדש שבספרות העברית עם הדורות הראשונים של הימים הקדומים ביותר שבהיסטוריה הישראלית. עצם הסתכלותו בכריאה ואפן התרשמותו מן החיים הנם עולמיים ואליליים. עוד קודם שהובררה לו לטשרניחובסקי נטיתו הפנימית להרגשת-העולם האלילית, היתה מתגלית אצלו פעם כפעם בנוגע לחזיונות הטבע התיחסות חרדה של בן-הקדומים, שנפשו מלאה תמיד פחדים ובעות-יילב. הנה הוא מסתכל בענן, ההולך ומתפשט על-פני האופק: כמה פשטות קדמונית ואלילית בהסתכלותו זו! הענן „לא ייגע, לא יעמוד“, הוא „מתפלש לאטו“, „מתקפל“, „מחבק ומחנק“ את היער, „משקיעו, מטביעו, מבליעו בנשפיו“, הענן נראה „כמפלצת זידונים, הרת הוות-עולם“ הצודה את המשורר „ברשתות נעלמות, עצומות ומלאות בעתות“. אז בא הסער – והנה שוב נראה לו למשורר, כאלו „יד אל מסתתר שם שָׁדֵדָה, בעמקים, רקיע המים ותזרעו ברכים ושברי הפוק“. אך הנה הוא בא לשיר על ה„לילה“, וכבר אנו מרגישים גם בצורה החיצונית את היסוד הנפשי המיוחד של המשורר. הלא כה יתחיל השיר:

לִילָה... לִילָה... לִיל אֲלִילִים, שְׂרִידֵי שְׁעָרִים, שִׁיר אֲשֵׁרוֹת
 לְלֵא-כֹכֵב, לְלֵא-אוֹרוֹת – – – עֵצִים עָרִים, פּוֹרְשֵׁי פִאֲרוֹת – –

(„לילה“.)

האין הרתמוס עצמו של המלים וצלצולן מזכיר לנו איזו השבעה עתיקה של אחד המאמינים בשדים ואלילים גם-יחד? אך הלא זהו באמת רק שיר מודרני של משורר מודרני. גם המיתוס החדש על „תולעי-יוחנא“ (ב„קסמי יער ו“) נראה כאגדת-קדומים, אף-על-פי שיקספר עליה ביצירה אמנותית נפלאה, פרי התרבות החדשה. כי הנה הנך יוצא היערה בלילה והנך רואה את היצורים הנפלאים המזהירים בזהר רוזי-התחשוב, כי רמשים פשוטים הם, תולעים ככל התולעים, אלא שיש בהם איזו תכונה „פסית“ או „חימית“? טעות! אלה, הרשפים החיים הם „דמעות-האור“, שהוריד היער בשעה שנגע עד לבו „יגון דור-דור“.

וזהו אחד מפלאי הנפש באישיותו היוצרת של טשרניחובסקי. בספגו אל תוכו את כל הטוב והיפה שברעיונות בני-דורו, הוא נשאר בעצמו קשור להרגשת-העולם של איש-הטבע התמים והנאמן ליקום ולאליליו. וגם זאת: בהיותו חי וגדל בתוך עמו הסובל והמדוכא בתקופה רבת

עניים ועלבוּן, הוא אינו חדל להיות מסור כלו לתפיסת־החיים של העברי הקדמון, החפשי והעז.

III

ובכן — עברי קדמון הוא טשרניחובסקי? מדוע אומרים עליו האנשים כי „ינני“ הוא?

הה, זהו מעשה מענין!

האלהים ברכו אותו בכל. הם נתנו לו כשרון גדול ויפה, העניקו לו קְדוּת־חיים לרוב, נפחו בו רוח גא ועז ועשהו למשורר רענן מלא גיל. רק בדבר אחד ענש אותו אלו בשעתו: —
— בפרסום קודם זמנו.

כמובן, היה הדבר לפני הרבה שנים. כי הלא עתה פרסומו נאה לו והוא נאה לפרסומו. עתה הן קנה טשרניחובסקי את עולמו במיטב יצירתו ובמבחר שיריו. אולם אז, בראשיתו, היתה בו יד הגורל להעבירו דרך כבשן־האש של הפרסום. לכאורה יצא ממנו בשלום, אבל מי יוכל לאמר, כי לא נוזק כלל?

יוכל היות, וקרוב הדבר לאמת, כי אישיותו המקורית צחקה כבר באותה שעה על כל הענין. ודאי אמר לו לבו אז, כי הוא אין לו צורך בפרסום מלאכותי מוקדם, יען כי את המגיע לו יקח בעצמו, וסוף הכבוד לבוא. ואולי חשב מתוך בת־צחוק: אם לא יועיל, לא יזיק. אבל הדבר הזיק. לא לטשרניחובסקי, אלא לכל אלה, שבתוכם נתפרסם בתור משורר בעל אפי „ידוע“. „יודעיו“ אלה הזיק הכרוז, שהם עצמם הוציאו עליו.

כי שנים המה מיני הפרסום של הסופר או האמן הראוי לזה. האמן האחד הולך לו ומתפתח לאט לאט, ובכבוד יעלה ויבוא אל פסגת היצירה וההשפעה. השני בא לעולם ופרסומו בידו. הראשון רוקם לו בסתר את אגדת־חיו, ורק אחרי הרבה שנות עמל ויגיעה מתחילים האנשים להכיר בו ולהבינו. השני — עוד קודם שהספיקו האנשים לברר לעצמם את מהותו ועוד קודם שהוא עצמו מצא את דרכו ביצירה, הוא נעשה כבר ל„ידוע“. היש איזה ערך ב„ידיעה“ זו, שהאנשים „יודעים“ את האמן הצעיר? כמובן, אין לה שום ערך. יען כי רק קוים מקריים אחדים הם שעוררו עליהם את שימת־לבו של הקהל והם שעשו עליו רשם של הפתעה. אבל קוים אלה, המעט שהם מקריים, הם יכולים להיות גם זמניים ומוטעים. בינתים ישאר לו האמן או המשורר בעטרה, שעטרה לו הבקרת המוקדמת ביום פרסומו. וזהו הרע. כי הפעל היוצא מכל המעשה הוא שה„מפורסם“ נשאר זמן רב אי־מובן וגם אי־ידוע בעצם.

— „היתכן?“, ישאל השואל: מפורסם ואי־ידוע? תרתי דסתריו!

— „אל תתמה“, ישיב המשיב: כזה יקרה לפעמים קרובות. וזהו אסונם של כל „הידועים קודם זמנם“. על־פי מושכל ראשון נראה הדבר כמופרך

מתחלתו, אבל בדיעבד הוא כמעט תמיד כך: מכיון שהסופר או האמן או המשורר נעשה ל"ידוע", חדלים האנשים מלהתעניין במהותו האמתית ומלשאוף להכיר אותו הכרה יותר עמוקה. דיה להם אותה ההגדרה ואותו השם שנתנו לו פעם. וגם כי ישתנה אפיו של ה"ידוע" במשך הזמן או גם אם טעו המפרסמים בהגדרתם הראשונה, שם-הלאי שנתן לו בשעתו אינו משתנה כה מהר. על כגון זה אמרו: שבשטא כיון דעל - על. וכמעט אפשר לאמר, שכל מה שיגדל ויקדים פרסומו של אדם, כן תפחת הידיעה האמתית בו.

כי הפרסום הוא בעיקרו מין היסח-הדעת בשביל הקהל הגדול ומין סגולה מיוחדת להפנות את שימת-לבם של האנשים מאישיותו האמתית של הנדון-לפרסום אל דמות דיוקנו המקרית, ועל-פירוב גם המזויפת או המוטעה. ההמון ישמח מאד לקראת כל "משיחת-מלך" חדשה, ראשית, מפני ששכרו על המשורר החדש ממלא את צרכם של האנשים ברשמים חדשים ובגרוי-עצבים, ושנית, משום שכל הענג נתן להם בלי שום עמל מצדם. הם מקבלים "אגון פצוח", וכל אחד יוכל מאותה שעה והילך לאמר:

— "אה! אותו סופר! כידוע, הוא הסופר האינדיבידואליסטי, או המשורר האימפּרְסיוניסטי, או האמן הריאליסטי וכדומה".

הוי, "כידוע" זה! כמכה ממארת הוא בכל ספרות. כל השקרים המוסכמים מתחילים תמיד בו. מכיון ששמעת אותו, תוכל להיות בטוח, כי כל מה שיבוא אחרי-כן יהיה טעות יחיד או שקר הרבים. כי על-פירוב אין איש בא להטייל ספק בתעודות, שהמכרזים נותנים להביביהם. אך הלא באמת רואה ההמון רק את המסכה, שנתנו המבקרים על-פני המפורסם! והוא עצמו, אם בעל כשרון אמתי הנהו, יצחק לו באותה שעה גם על מפרסמו וגם על הקהל וימשיך את יצירתו באותה הדרך, שהתווה לו רוחו היוצר, אף-על-פי שקשה עד-מאד אף למשורר גדול לעמוד בנסיון זה וטשרניחובסקי יוכיח.

גם הוא נתנסה בו — ויוכל לו.

כי במשך זמן רב הלך בינינו, ובידו אותו הפספורט ה"יּוֹנִי", שנתן לו על-ידי האנשים, שעשוהו ל"ידוע". מתחלה לא הרגיש כלל המשורר בתעודה המזויפת והאמין באמתותה, אבל כאשר הכיר בה, זרקה מלפניו ושב להיות מה שהוא באמת. אולם לא כן האנשים, שמהם קבל אותה בשעתו. הם עודם מחזיקים בה.

כבר לפני הרבה שנים נפוצה היתה ברבים דעה אחת על טשרניחובסקי, והיא השלטת, כמדומני, עד היום הזה. אמרו עליו, וגם עתה אומרים עליו, שהוא — — מי אינו יודע מהו טשרניחובסקי? הן אם ישאל איש, מי הוא היּוֹנִי היחידי בין שלשה-עשר המיליונים של היהודים, או מי הוא האַנקריאון של הספרות העברית, הלא אז יענה לו מיד כל אחד: כי דוע — טשרניחובסקי!

אבל הן זהו מעשה נורא: לקחו עברי מבית עברי — ויַיְנוּהוּ! מענין עד-מאד לראות את התחלת התהוותו של איזה רעיון, הנעשה

אחר־כך למקובל, והרבה תוצאות למודיות יש להוציא מזה. כי האכסיומה של הכרתנו היא: אין יש נברא מאין. ובכך גרעין של אמת צריך שיהיה בכל שקר. השאלה היא רק זו: מהו הגרעין ואיזהו?

קשה להגיד בהחלט, ממי יצאה ראשונה הדחיפה להתפשטות הרעיון על־דבר „יננותו“ של טשרניחובסקי. אבל אין שום ספק בדבר, כי במשך זמן ידוע חשב המשורר עצמו את בת־שירתו לייִדית־חוץ, ביחוד לייִדית אֶסֶס היפה. ולמען כבודם של מבקרי טשרניחובסקי הראשונים, שטעו והטעו את הרבים, צריך לאמר, כי חוץ מפרטים ביאוגרפיים אחדים, כמו למוד שפת יון וספרותה בכתרותו, וחוץ מהודאת בעל־הדין עצמו בהרבה שירים, כמו „לנכח פסל אפולו“, „דינירה“ ועוד – יש אמנם ביצירתו של טשרניחובסקי קוים אפיים אחדים, הנראים על־פי ההשקפה המקובלת ועל־פי המושכל הראשון כ„הֶגְנִיִּים“. אולם הבאמת „הֶגְנִיִּים“ הם?

ומהי הרגשת־העולם ה„יננית“ בנגוד לתפיסת־החיים היהודית? אנטייתיה ישנה! יש של דיו הורק, וסוף־סוף לא הובררה אלא מעט. בכל־אופן, מעטים הם חלוקי־הדעות בעצם החלוקה, היינו, כולִי עצמא לא פליג, כי שתי הרגשות־עולם אלו מתנגדות זו לזו. במה? – שאל כל ייִודי זקן ויגדך. אותה התשובה עצמה תקבל גם כאשר תשאל כל נוצרי צעיר. ומכיון שפָלְנו הננו גם מתלמידיהם של היהודים הזקנים וגם מיוצאי אסכולותיהם של הנוצרים הצעירים, הרי מן ההכרח הוא, שנדע רק פתרון אחד לשאלת יון ויהודה. כמוֹבן, יהיו פרטי הפתרון שונים, אבל עיקרו יהיה תמיד אחד, והוא: אינה דומה זו לזו. ובצורה סכומית – ההבדל בתפיסת־החיים יהיה כזה:

השמים שמים ל„יהודים“ והארץ נתנה ל„יִנְנִים“. העולם הזה הוא ל„הֶגְנִיִּים“, העולם הבא – ל„ישראלים“. קול ששון וקול שמחה – אצל ה„יִנְנִים“, יגון ואנחה – אצל היהודים. נוי ותפארת – מראה יון, התרשלות ונוול – באהלי יעקב. הכח והעוז – ל„הֶגְנִיִּים“, החילשה והבוז – ליהודים. ועל כלם – אלה בתענוגים מתעלסים ואלה בעצב מתעצבים.

כך בקרוב חלק הינה בשעתו את כל המין האנושי לשנים. אצל החלק האחד, ה„הֶגְנִי“, נמצאים כל אוצרות היופי וכל חמדות החיים, כל הקל והפשוט והטבעי. להֶפֶךְ, אצל החלק השני, ה„יהודי“, יש למצא את כל הסרונותיה של ההתחכמות ואת כל עֲנֹת ההויה יחד עם כל הקשה, המסֶפֶךְ, הרציני ואי־הטבעי. בצורה זו או אחרת התהלכה „אמת“ זו בארץ גם עד הינה וגם אחריו, והיא גם נתקבלה בעת ובעונה אחת על־ידי טשרניחובסקי ועל־ידי מבקריו. בה התחיל לברר לעצמו את הרגשת־עולמו הפיוטית. אולם לא על־יפה המשיך את חשבון־נפשו.

IV

כאשר חפץ טשרניחובסקי בשעתו לספר לנו על־עצמו, הלך

ועמד, לנכח פסל אפולו" ויתנדה לפני האלייל הינוני ויאמר לו:

באתי עדיך - האם הכרתני?

הנני היהודי - ריב לבו לעולמים!...

האמנם כך הוא הדבר? אמת, כי גהה היא התהום הרובצת בין תורת אבותיו של המשורר ובין "דת מצריציו" של האלייל הינוני, אבל הן לא ההבדל הדתי הוא המענין את המשורר, אלא הנגוד הנפשי והרוחני. וטשרניחובסקי אמנם אומר באותו השיר, כי צמאון-חיים שלו ושאיפתו לשחרור הם הם שהביאוהו אל אפולו, מפני שבפסלו ראה את "סמל המאור בחיים". נפשו של המשורר נקעה ב"גסיסה לדורות", ב"אזקי הנפש" וב"רגשות נצמתיים", ומשום זה, לפי דעתו, הנהו הוא "הראשון לשבים אליו". אבל טעות היתה בידו. כבר בשעה זו שעמד "לנכח פסל אפולו", הרגיש את נטיתו האמתית אל אחר, הקרוב יותר ללבו. אולם אז לא יכול עוד להכיר את האמת, יען כי גם הוא היה אחוז בסבך הדעות המהלכות. לו נדמה, כי אפולו הוא מבוקשו, אבל, באמת, כמה לבו לסמל אחר. הוא רק לא ידע את נפשו. והראיה, כי את שירו זה, הנחשב ל"ינוני" ביותר, התחיל ב"אפולו" וגמר ב"שדי". הלא כה דבריו:

אָקוּד, אֶכְרַע לְטוֹב וְלַנְעֻלָּה, אֶכְרַע לְכָל שְׂכִיּוֹת הַחֲמֻדָּה, שְׂשָׁדוּ
 לְאֲשֶׁר הוּא נֶשֶׂא בְמַלְא כָּל הָעוֹלָם, פְּגַר־אֲנָשִׁים וְרַקְב־נְרַעֲאָדָם,
 לְאֲשֶׁר הוּא נֶהְדָּר בְּמַלְא כָּל הַבְּרִיאָה, מוֹרְדֵי הַחַיִּים, מִיַּד צוּרֵי שָׂדֵי,
 לְאֲשֶׁר יֵשׁ מְרוֹמֵם בְּסוּד סוּדוֹת הַיַּצִּיָּה, אֵל אֱלֹהֵי מַדְבְּרֵי־הַפְּלִי,
 אֶכְרַע לְחַיִּים, לְגִבּוֹרָה וְלִיָּפִי, אֵל אֱלֹהֵי כוֹכְשֵׁי כְנַעַן בְּסוּפָה -
 ("לנכח פסל אפולו").

ובכן, פתח ב"יון" וסיים ב"יהודה"! אולם עוד הרבה שנים תעבורנה עד אשר יתברר לטשרניחובסקי עצמו ברור גמור, כי האלהים הצעירים של אבותיו הקדמונים יותר יקרים ויותר מובנים לו מן העלם הבהיר, שבכל פסליו אנו רואים רק יופי שטחי מחוסר-חיים. אז גם יבין המשורר, כי אין כל "ריב" כלל בינו ובין האלייל הינוני בעצם תפיסת-העולם. עוד זמן מעט יחשוב טשרניחובסקי, כי שכרון החיים, "עשרם והדרם", יש למצא רק ביון, "עריסת הנפשות היפות אף האדירות", אולם סוף-סוף יראה את עצמו עומד בשדי מואב ויהודה" ושר שם "סוניטות עכו"ם!"
 עד-מהרה ינכח, כי רבות הנה ארצות-הפלאות, כי גם בערבות אמריקה בין ההודים, גם בשדות פינלנדיה בין הפינים וגם בעמקיה של

ארץ יהודה בין העברים היה „דור שכור-החיים“, דור „עלזים ונאונים, שחכמה וגבורה במ נשקו, ושנדמו לאלים גסהמה“.

לאט לאט התגלה לו לטשרניחובסקי, כי לא ארץ יון היא ארץ-החמדה היחידית, ולא עם יון הוא עם-הסגולה. עיני טשרניחובסקי נפקחו לראות, כי כל עם ועם בתקופת הרעננות שלו, בימי עלומיו, יש לו „אל גי-החיים בכל עשרם והדרם, תקפם וצפוני משכיות גוניהם“, „אל נער, נאדר, רענן, כלי-יפי“. שונים המה האלים, אבל אחד הוא העומד על גבם ואצל כל העמים ובכל הארצות ישותו ומהותו אחת היא. ואם תשאל: מי הוא? יענה לך טשרניחובסקי בכל יצירתו הפיוטית: — אל הנעורים.

כי במקום הנעורים שם התפארת ושם העליונות. ובשעה שאנו אומרים, כי איזה עם יש לו תפקיד מיוחד של גלוי היופי וההוד שבחיים, שקר הוא הדבר. בקר חיו של כל עם ועם נושא עליו את חותם התמימות, השלמות והגדלות, וטעות הגיונית טועים אלה הבאים להפריד בין הרגשת העולם של הַיִּוֹנוֹת ובין תפיסת-החיים של היהדות. מי שבא להבדיל בין ה„יהודי“ ובין ה„יוני“, צריך היה קודם-כִּלְדֵּבֵר לברר לעצמו על איזו יִוֹנוֹת הוא מדבר ועל איזו יהדות הוא דן. הן בשעה שהיו ההלנים בעולם היו גם היהודים אחרים לגמרי מִשֶּׁהֶם עתה. הלא אין היהודי שבגולה דומה ליהודי שישב בארצו, ולא היהודי מימי עזרא לאחיו מימי השופטים. אין להשוות שני עינים שונים, אלא אם יש בהם צד שוה ביסודות ובעיקר. והמצע הנפשי וההגיוני להקבלה של שתי הרגשות-עולם צריך להיות ראשית-כל הגיל האחד או התקופה האחת של שתיהן.

כי כל מה שהקבוצה האנושית היא יותר צעירה, כן דומה היא יותר לחברתה, ורק עתה כאשר התרחקנו מפני חטאינו איש מעל רעהו וכאשר באנו כל אחד בכור מיוחד של חיים קשים, עתה הִתְרוּ הקשרים, שקשרו לפנים את העמים זה לזה. בימינו אלה אולי יש כבר אנשים, שמתחלת בריתם נבדלים הם זה מזה בעצם ישותם, לאחד לב עגום ולשני נפש עליוה, אבל בדורות הראשונים, בשעה שכל העולם כלו היה רענן וצעיר, לא היה עוד חלוק בין „מרה שחורה“ ובין „מרה לבנה“. כל ה„מרות“ היו לבנות וגם מתוקות. כי החיים היו „מתוקים“. והלא גם בימינו לא „מרתו“ של האדם היא המשפיעה, אלא אותו דבר, הנמצא מחוץ לו והנקרא „מהלך החיים“. אם בהירים השמים או אפורים הם, נפש האדם כפני המים. כי במקום האשר שם העליונות, ובמקום הצער שם ההרהורים. במשך הזמן אמנם התפצלו הרגשותינו והתפתחו השקפותינו ולב האדם התפרד לחלקים רבים הסבוכים ומעורבים זה בזה, עד שיש לנו כבר לא רק אצל עמים שונים, אלא אפילו אצל יחידים בודדים לפני תפיסה מיוחדים ושונים. אבל לפנינו, כאשר התהלכו בארץ האלים, היו כל בני-אדם דומים זה לזה בהרגשת-העולם שלהם, ולא היה שום הבדל בין ה„הלני“ בדורו ובין העברי בדורו. כי גם עמנו היה אוהב חיים והיה מצא שמחה וגבורה, גם לו היה טעם בכל יפה ובכל טוב, והוא לא הדיר עצמו כלל מן

התענוגים ומן האשר. אלא מה? עמנו הגיע לשנות-זקנה ונענש בשיבה רעה, בה בשעה שה"הלנים" נסתלקו בומנם מן העולם. ומענין היה לראות, איזו צורה היתה מקבלת ה"הלניות" של עם יון, לו היה נתון בתנאי-חיינו הגלותיים של העם העברי. דומה, שאף אַנקריאון היה מתחיל לאמר קינות. ועד-כמה אין שום ערך לאפי הלאומי-היסטורי כשהוא לעצמו, יש לראות בנזירים היוניים ובנצרות היונית, שהיא הסגפנית שבעולם.

אותה ההתפעלות הרבה ואותה ההערצה המיוחדת של יון העתיקה, של חייה ואנשיה, חלומותיה ויצירותיה, הערצה זו, הנראית כמגוחכת, היא אחד השקרים המוסכמים היותר נפוצים בעת החדשה. מעבודת-האלילים התמימה השתחררה האנושיות וזיכבר ואינה מאמינה יותר באליי יון, אבל יון עצמה, פְּלֵה כמות-שהיא, נעשתה לאיל חדש בשביל האדם האירופי.

איש לא יכחיש, כי ביון העתיקה, ביחוד בתקופות הקדומות, היו אוצרות של יופי ושמחת-חיים לרוב. איש לא יהין גם להטיל ספק בהשפעה התרבותית הגדולה, שהיתה לגלמי פסליהם של היונים על הכרתה של האנושיות הנוכחית ועל הרגשתה את החיים. אולם, האם אשור ובבל היו בשעתן שונאות-חיים? האם בצור ובצידון ישבו רק נזירים? האם במצרים לא טעמו כלל טעם חטא ותענוגים? והאם העברים הקדמונים היו עורים לגבי כל יפה ורענן?

המעטים הם הפלאים והרוזים בחייו של בן-הודו ובנפשו של יושב-הצפון? מי הוא האיש, שלו מאזנים לשקול בהם את היופי האחד ולהשוותו לגבי היופי השני?

נפלא הדבר, עד-כמה משוחדת היא מחשבתו של בן-אירופה! כמעט תמיד הוא נתון בתוך כבלים. פעם יתלבט בעבותות הנצרות ופעם תעקנה עליו שרשרות-הזהב של היונות. בין כה וכה מעטים המה האנשים, שהגיעו ברוחם לידי יחס חפשי ובלתי-משוחד אל כל העבר של האנושיות הידועה להם. הלא בעיקרה אחת היא אגדת-החיים בין בצפון ובין בדרום, בין במזרח ובין במערב. שונים הם רק הגלויים, והם תלויים בעין הרואה ובאזן השומעת. מי שלבו ער, ימצא מעיני-חיים בכל מקום שהם, מבלי שיִלֶךְ לחפש יופי ועמקות בפגרי-האבנים של האולימפוס היוני. ביחוד אצל אלה הפגרים-הפסלים! הלא רבם ככלם אין בהם אף מעוף קל של דמיון, אף הד קל של נפש האדם, של יגונה וששונה, אשרה ואסונה. ובוה עוללים עליהם ציוריהם של המצרים ויצירותיהם השונות והמשונות של האשורים והבבלים. כל זכותם המיוחדת של פסלי יון היא רק בזה, שנשתמרו עלי-פי מקרה במספר רב ושהקדומו להגלות מתחת לערמות-העפר. וגם יצירתם הספרותית לא הלכה לאבוד רק הודות למקרי הגורל העור, מה שלא היה ביצירותיהם של רוב עמי המזרח ועם ישראל בכללם. הן כלנו מבינים, כי חוץ מספרי-הקדש אשר בידינו היו לנו עוד הרבה ספרי קדש וחל, אלא שאבדו. אולם אף ספרי-הקדש דַּיִם, כדי שנוכל לצייר לנו את חיי החל

ש' עמנו בתקופות הקדומות. והנה, כשאנו רואים את אלה חיי החל, מתברר לנו, כי בעצם מהלך-החיים וביסודי הרגשת-העולם אין בין ישראל ולעמים ולא-כלום. הדברים אמורים, כמובן, בישראל ובעמים, הנמצאים בגיל האחד, בימי הנער.

כי כל הסימנים המיוחדים, שנוהגים לתת בהרגשת-העולם של ה"הלנים" — על תורותיהם והשקפותיהם איני דן — כמו שמחת-החיים וקלות-החיים, אהבת היפה והנהדר, הבנת התפארת וערות הלב — כלם הם, באמת, רק סימני עלומים ונער אצל כל עם ועם. ויפה אמר טשרניחובסקי על אחיו בני דורו: "זקן העם — אלהיו זקנו עמו!" אבל בשעה שהעם היה צעיר, היו גם אלהיו צעירים כמותו.

אז, בשעות-הבקר הנפלאות של העם, היה על כל היקום נסוך רוח קסם. "ההרים רקדו כאילים, גבעות כבני-צאן". כל עץ היה מלא רזים ועל כל ענף היתה שורה השכינה. משום זה כה מרובים היו המקומות הקדושים, הבמות והאשרות, כי האלהים לא התכנסו עוד בבתי-מקדש. אף במשכן של יריעות לא היתה שום נחיצות. כל העולם היה מלא כבודם. והיה כאשר סר האדם אל פנת אהלו ומצא שם את אלו, וכשהיה יוצא מפתח ביתו אל הגבעה הסמוכה ואל האשרה הקרובה, היה גם שם מרגיש את מציאות האלהים. בעמקים טילו שעירי הנחלים ומן ההרים גלשו הרוחות. בלל היו צפונים סודות ורמזים לאין-סוף, אולם יחד עם זה גלויים היו החיים וגם פשוטים. עוד טרם נתפרו וטרם נתנו על-התאנה על הרגשות האדם ועל חזיונות החיים. האל לא התבייש לדרוש קרבתו והאדם לא התבייש לפייסו בהם. קשר חי וחזק היה בין היוצר ויצוריו, וגם בינם לבין עצמם היו היצורים קרובים זה לזה, כי אחת היתה משפחת החי על הארץ.

בתוך משפחה טבעית זו חי גם עמנו בתקופותיו הקדומות. נפשו דבקה היתה בארץ, אהריה היה כרוך ובה היו כל מעיניו. די היה לו בעולם הזה ובאריכות-הימים על הארץ, ולא עלה כלל על דעתו לחשוב על העולם הבא. כי את כל הטוב ואת כל היפה מצא במלוי האוותיו האנושיות, בהיים הארציים המלאים ובמראות הטבע החי. אפילו נביאיו, משני-הערכים שבו, אפילו להם היתה הרגשה כה עמוקה וחיה של הטבע, הרגשה כה אילית, עד שגם הם נראים כזרים בעיני היהודי של התקופות המאוחרות. די להעיף עין במשליהם התכופים ובהשנאותיהם המרובות, הלקוחות מחיי הים והנחלים, היערות והשדות, הגשם והטל — כדי להוכח, עד-כמה ארעיים היו גם הם. והעם כלו? הוא לא היה אפילו בימיהם של הנביאים "גוי קדוש", ובימי השופטים והמלכים הראשונים ודאי שלא היה נזיר-החיים. הוא אהב את היין והוקיר את המודות האשה לא פחות מן הינני, ובניו ובנותיו ידעו להתענג על כל טוב ויפה. לא רק ירושלים היתה בשעתה "קריה עליזה", אלא כל הארץ היתה כמעט תמיד ארץ עליזה. על כל גבעה חגגו ומתחת כל עץ התהלכו. משתאות לרוב, שרירות-לב למכביר, גבורה נפלאה ואהבת-חיים עמוקה — על כל זה מעידים כתבי-הקדש עצמם. המשלים

המרובים, המובאים על־ידי הנביאים, מחיייהמין והספורים הרבים על האהבה לאשה מראים לנו, כי גם בנדון זה בריאים וטבעיים היו אבותינו וכל רגשותיהם היו חזקים ומלאי־חיים.

שלמים היו העברים הקדמונים, שלמים בנפשם וברוחם. שלמות כזו יש למצא רק אצל הפראים התמימים. קשים ונוראים היו צוויי־החיים של אותו עם, אבל הוא מלא אותם כראוי. עז־נפש היה, וגם חזק־הזרועות. „מחה תמחה את זכר עמלק“, „לא תחיה כל נשמה“ – והוא הלך ומחה את זכר העמים שבהם נלחם, הלך והמית והחריב את כל מה שצריך היה להמית ולהחריב, לפי הכרתו. פחיים עצמם לא ידע רחם. כל שופטיו וכל מלכיו, בין במלחמותיהם עם זרים ובין במלחמותיהם בינם לבין עצמם, היו איומים. כי חזקים היו.

וְאֲנָשֵׁי הָאָרֶץ עֲלִיזִים וְנְאוֹים וְכַח בְּמַתְנָם,

חֲכָמָה וְגִבּוּרָה בָם נִשְׁקוּ וְנִדְמּוּ לְאֱלֹהִים גַּם־הֵמָּה;

דֹר תְּאוֹת־נַפְשׁוֹ יִדְעַע וּבְסַעֲרוֹת־חֶשְׁקוֹ לֹא יָבוֹשׁ,

יִגְבֵר לְאֵהָבָה יוֹקֵדָה וַיֵּאֱמַץ לְנִקְמָה בְּמִשְׁנֵאֵיו. (דיניירה).

מי הם אלה? האם רק בני אומתה של „דיניירה“ היונית או גם בני עמה של דינה העברית? הנה אומר: גם אלה! כי אמיצילב היו כובשי־כנען ודמם הוא, שזרם בעורקיהם של יורשיהם בארץ. בשונאיהם ובכל אשר להם, עד הבהמות שברפתים, היו מתנקמים באפן אכזרי, ולא היו משאירים שריד ופליט מהם, בשעה שמלחמת החיים דרשה זאת. תמיד השתדלו להיות בין העולבים, כדי שלא להמצא בין הנעלבים. ברצונם כי עז ובכחם כי רב כבשו להם את ארצם ונצחו את גורלם. כהניהם ונביאיהם השתדלו לזקוף את נצחונותיו של העם על חשבון האלהים, אבל כך אומרים תמיד הכהנים והנביאים. האמת היא, כי העם עצמו היה המנצח, ודוקא בחיל ובכח, ולא ברוח. כי רוחו של ה' המעט שלא הכניע את העמים מסביב, אלא אפילו את עם ישראל לא הכניע. מלחמה תמידית היתה לאבותינו עם יהוה. היא כפה עליהם את ההר כגיגית, והם היו פורקים מעליהם מזמן לזמן את עלו. במשך כל חיי העם על אדמתו עד אשר יצא בגולה היה לה' ריב עמו. מחזה נפלא! אצל שום עם אחר בעולם אין חזיון דרמטי כזה: האלהים הרבים עם העם! כותב דברי הימים שב„שופטים“ מוסר לנו בקצור נמרץ את היחסים שבין העם ואלהיו באותה התקופה. הוא מספר: „וכי הקים ה' להם שופטים והיה עם השופט והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט“, והיה „במות השופט יָשְׁבוּ והשחיתו מאבותם ללכת אחרי אלהים אחרים“. ובכן, רק „אל למושעות“ היה ה', אבל אל־החיים, שבצלו חסו אבותינו תמיד, היה תמיד אחר. בתור אלהי ישראל בדיעבד היה פעם הבעל, פעם העשתרות ופעם הדגון. והראיה: כל פרק ופרק ב„שופטים“ וב„מלכים“, כמעט

בלוי יוצא מן הכלל, מתחיל וגומר במשפטים כעין „ויעשו ישראל הרע בעיני ה' וילכו אחרי הבעלים“. וכמה פעמים אנו פוגשים בחיי עמנו תרפים, פסלים ומסכות, מבלי שיעיר עליהם כותב דברי הימים אף הערה כל-שהיא!

אכן צדק הכותב: „מעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם. תרח אבי אברהם“ – מי מהם השפיע יותר על הדורות הבאים? השני מסר לבניו בירושה את העוז ואת הכשרון לנפץ אלילים, אבל הראשון הוריש לנכדיו את הכשרון לברא אלים, ולא רק לצרכי עצמו, אלא גם בשביל הרבים. שתי תכונות אלו נשארו בנו עד היום הזה, אף כי בשנוי צורה. פעם גובר היסוד האברמי, ופעם – התרחי. זהו בנוגע למערכי-לב, אבל בהיסטוריה שתים הן התקופות ומסומנות הן די צרכן: עד הגלויות ואחרי הגלויות. אותו האל ואותה האמונה, שנתנה לעמנו בחוף-לארץ בשעת נדודיו הראשונים במדבריות, בשעה שהלך לבקש לו מולדת, נעשו לאלהיו ולתורתו רק בשעה שיצא שוב לחוף-לארץ, כאשר הלך שוב בנדודים לחפש לו ארץ-מגורים. בינתיים, במשך הזמן שעמנו ישב בארצו ובמולדתו, מעטה היתה השפעתו של אלהי סיני, ובארץ-ישראל שלטו הרבה אלים. כי עובדי-אלילים היו אבותינו. ואל נא נתבייש בזה. אדרבה, צריכים אנו להתגאות בזה, שעובדי-אלילים אלה היו יכולים להתרומם מומן לזמן עד הגבה השמימי של הכרת האחדות הטהורה. ועוד ינעם לנו לדעת, כי לא תמיד היינו כה חסרי כל פנטסיה וכה משוללי כל רוח-אמונה, כמו שאנו עתה... כמובן, אין להעריך הערכה שכלית את האמונה התמימה בכחות הטבע, יען כי מנקודת-הראות של השכל אפשר לבוא על-נקלה לידי מסקנתו של הינה על האמונות ב„וכוח“ הידוע שלו. אבל לבו של אדם יודע היטב את ההבדל שבין החיים הארציים היפים והמלאים קסם של דור האמונה התמימה בטבע ובין חייה-הרוח המיִבשים והחנוטים של הדורות המאוחרים.

כן, נודה-נא, כי בשעתו היה עמנו „עם כבד-עון“. וזו תהלתו: כי אז היה גם כבד-חיים. איהו עתה עם זה? איננו. צאצאיו הרחיקו כה ללכת, עד ששכחו מוצאם. והרע מזה: הם זיפו את מוצאם. את הוריהם העניקים, העוים והגאים, השכיבו הבנים הננסים, הפחדנים והחלשים, בתוך מטת-סדום של השגות קטנות, ילידות הזקנה והגלות. והיה כאשר יקום בינינו אחד והוא ישר-קומה ובהיר-עינים ובלבו שאיפה לחיים מלאים ויפים – והלך אל ה„יִנְיִים“... אולם אם עברי אמתי הוא – ופנה אל קדמוניות עמו. ואת זה עשה טשרניחובסקי. לא מתוך הכרה שכלית, אלא מתוך הכרח נפשי. כבר על-פי מערכי-לבו ורקמת אישיותו נראה טשרניחובסקי כבן הדורות הקדומים של עמנו. נדמה הדבר, כאלו לא עמד כלל תחת הר סיני. אחד ממבקרי החרוצים ביותר, שהוציא עליו בשעתו את הכרוז „יִנְיִי“, פלט קולמוסו מבטא מצוין על טשרניחובסקי: „יהודי שלפני מתן-תורה“. אם נשנה קצת את זו ההגדרה ונאמר: „יהודי לפני קבלת התורה“,

או יהיה הקו יותר מתאים. יען כי צריכים אנו לחלק תמיד בין מתן התורה ובין קבלתה: הן לא מיד פשנתנה, נתקבלה על העם. וטשרניחובסקי הוא בן-בנם של אותם העברים שלא קבלו אותה עליהם כלל, שלא חפצו להחליף את הרבוי היפה ומלא-הפלאים באחדות הגשגבה, אבל גם המשעממת, ושלא יכלו להפריד מעל גבעותיהם ואשרותיהם, רויהם ותענוגיהם, לשם דרישות רוחניות מפשטות. הוא הראשון והיחידי בין היהודים שלאחרי הגלויות, שהרגיש בקרבו את הקשר החי והאמיץ לדורות הקדמונים של עמו, ושמצא גם בטוי יפה לרגש נפלא זה. דרך „יון“ האלילית בא המשורר ל„יהודה“ הקדמונית, בא ומצא שם את עצמותו. הגלות וגם התרבויות הזרות סגרו עלינו את הדרך אל מולדתנו, אל נוף-ילדותו של עמנו. ואיך נשוב אל אבותינו התמימים והנהדרים ש„מעבר לנהר“, אם ימים וארצות וחי-כסל מפרידים בינינו ומשנים בלי-הרף את צורתנו? וזהו הפלא שבאישיותו של טשרניחובסקי.

כי רק לפעמים רחוקות יש שעל עץ עתיק ויבש, שפסה כלו קמטי-זקן וששכה חיים זה-כבר, ישגשג פתאם ענף ויציץ ציץ. מאיך? איך? כנראה, לא נס עוד יחו ולא פסקו עוד החיים בעץ, שנחשב כמת.

יש קוראים לטשרניחובסקי „נטע זר“, אולם טעות רבה היא: הוא הנטע היותר עצמי שלנו והיותר טבעי, לא הוא „זר“ לעמנו, אלא דורנו הוא בשבילו „דור נכר“. על-פי הרגשת-העולם שלו הארצית, על-פי תפיסת-החיים שלו האלילית ועל-פי כל מערכי-לבו המיוחדים — אחר טשרניחובסקי עד-מאד לבוא. כספית נפלא, שעלה מעצמו על שדה-קוצים כעבור אלפי שנים. האם איננו המבשר הראשון?

מי יודע, אולי יעבור איוה זמן ועל שדות יהודה ובין הרי הגליל יופיעו שוב עברים שלמים, עזים ויפים? מי יודע, אולי יקים חלומה של „האבן הגלמודה“, „המוצקה, הקשה והגלודה“, המונחת לה „בשדי מואב ויהודה“ והחולמת, כי:

שוב פָּרְחוּ הָעַיִים, וּבָאוּ אֲלֵי-פְנֵי הָאֲבָנִים,

וּבָא הַמֶּזֶן חֹגֵג וְלֵיָם וּנְלוּ וְאָמְרוּ הַבָּנִים:

בְּקוֹל שׁוֹפָר וּמְנַעֲנְעֵי-פָּז; נְצַחוּנֵי אָבוֹתַי — דֹּר עֲזוּ

(„סוגיות עכרם“, התקופה ב').

אחד ישנו כבר, ששב אל תומת-הלב של אבותיו, עוד קודם ש„פרחו העיים“: הלא הוא טשרניחובסקי. ובשעה זו יצירתו כללה היא הופעה תרבותית רבת-ערך לא רק אצלנו, אלא אף בעולם של העמים האחרים בני תקופתנו. כי לשמוע שירת-קדומים אלילית בימינו אלה, ולשמוע אותה מפי עברי — מה מפתיע הוא החזיון! ואנו מתחילים להאמין כמעט בגלגולים, בשעה שאנו מתיחדים עם פרטי הרגשת-עולמו של טשרניחובסקי...

V

לפני מאה שנה ויותר נתן אחד מגדולי האנושיות בפי גבורו את המימרה הידועה. על-דבר „שתי הנשמות השוכנות בלבנו“. באמת, היו כבר אז בלב האדם יותר משתי נשמות, ובימינו אלה נתרבו כל-כך הנגודים הפנימיים שבאדם, עד שבפגשנו עתה בתוכנו בעל נפש שלווה והרמונית, אנו צריכים לברך עליו.

ברכה כזו טעון גם טשרניחובסקי. לכל-הפחות, יצירתו. מובן מאליי, שאין לאמר על שום אדם, כי שלווה הוא תמיד וכי טוב לו תדיר. הלא אף בדומם אין קביעות, ומה-גם באיש חי. אולם יש תכונות יסודיות של מסכת הנפש, הנותנות צביון מיוחד לכל מהלך-חיייו של האדם, וביחוד לאישיותו היוצרת. תכונה יסודית כזו ישנה אצל טשרניחובסקי, והרמוניה פנימית שמה.

בתנאי-חיינו הקשים לא הרגלנו כלל לשווייהמשקל שבנפש. כלנו עצבניים בני עצבניים הננו. פתאם הופיע בינינו בעל נפש בריאה לגמרי. כאל עליו הוא מתהלך בתוכנו. אין בלבנו, כנראה, שום מועקה. וגם שמחתו אינה באה כלל להשכיח את הצער, כמו שיקרה לפעמים. אף לא מתוך „גמיעה יתרה“ מן החיים באה חדותו, מה שיקרה גם-כן לפעמים, ביחוד אצלנו. לא. הוא פשוט הנהו שלו ברוחו. אשרי תמימי-נפש!

ותמוה הדבר! רוחו סוער, דמיונו לווהט ולבו מכה גלים, אבל נפשו – שקט נפלא שורר בה. האדם בן-זמננו שואף וכמה אל המנוחה ואל המרגעה, אולם מתוך הכרח הוא נמצא תמיד במערכות המלחמה שבחיים. טשרניחובסקי, להפך, שואף-קרב הנהו, אבל בנפשו פנימה אין שום מלחמות. לכאורה, צריך היה מצבו להיות נורא: הן בינו ובין בני-גילו, בעמים ובעמו, אין שום קשר, ותהום עמוקה מפרידה בין הרגשת-העולם שלו ובין זו שלהם. כל תנאי-חיינו החיצוניים והפנימיים צריכים היו להעיק עליו יותר משהם מעיקים, למשל, על ביאליק, ובכל-זאת, המעט שאין אנו מוצאים אצלו צער נפשי עמוק, כמו אצל ביאליק, אלא להפך, דוקא טשרניחובסקי, זה העברי שלפני הגלויות, זה האיש הטבעי של הדורות הראשונים, דוקא הוא נעשה למשוררו של הנהי היהודי בזמן הזה וליוצרן של האידיאליות היפות מחיי עמנו בארץ הגלות היותר קשה.

וגם זה פלא! עובד-האלילים, המספיד את מות התמוז והכורע לפני אפולו, השר לכבודה של עשתרת והמשבח את בל, עובד-אלילים זה שר לנו באמנות כה לבבית גם על מנהגי-ישראל המסורתיים ועל החגים המקבלים בעם. אצל שום משורר אחר, אפילו מבין הקודמים לו, אין אנו מוצאים אהבה כה גדולה ותמימה לארחה-החיים המיוחדים של עמנו. „בששי בין ערבים“, „מוצאי שבת“, „הקפות“, „לביבות מבשלות“, „ברית-מילה“ – כל אלו הן יצירות בעלות ערך אמנותי שונה, אבל על כלן רוח אחת מרחפת, והיא – רוח-האהבה העמוקה להופעות אחדות של חיינו הדתיים-

הלאומיים. והלא אין לחשוד ברומנטיקה גלותית את טשרניחובסקי בן-החורין הגמור! אלא מה? הנה אומר: תפתו להייה ואהבתו לכל חי הביאתו גם לידי התיחסות לבבית אל הסביבה היהודית המיוחדת. חביבים עליו הרגש התמים והיופי החיוני בכל מקום שהוא. גם כאשר מצא הוד-חיים וטהרת-הנפש אצל שבטי ההודים הפראים ב„שירת האַיִתֶּה“, ששר האמריקני לונגפילו, בא טשרניחובסקי ותרגמה עברית. ואם כך – איך אפשר היה, שלבו, הער כל-כך לקראת כל „טוב ויפה“, לא ירגיש כלל ביופי הגנוז המעט, הנמצא בחיינו הנוכחים מתחת כל הקלפות הרעות? על-פי עצם אפילו צריך היה להרגיש אותו. והוא מרגיש אותו, אף-על-פי שבוז יבוז ל„כפוי-הקומה“. יתר על-כן: אף-על-פי שהוא רואה לפניו רק „גלי-עצמים“, רק „ידים יבשו“ ו„עורקים אינ-דמים“, בכל-זאת רבה אמונתו בעמו והוא הנהו בין משוררינו כמעט היחידי לשירת התקוה והנחמה. וגם זו אינה באה אצלו מתוך מפלגתיות ידועה או לשם פיבליציסטיקה לאומית מלאכותית. טשרניחובסקי מכרח להאמין בעמו, יען כי מאמין הוא באדם ובחיים. בטחונו האנושי הכללי הוא הוא המעודדו לראות סימני חיים ולקוות לתחיה אפילו במקום היותר שמים.

מאהבת-החיים שלו תצמח תמיד אינו תקוה שהיא, ואמונתו בעמו הלא היא תוצאה נפשית, ולא רק הגיונית, מכלל הֶרְךְ-רוחו. הנה, למשל, ה„אני מאמין“ של המשורר. הן כל עיקר ועיקר שבו קשור לחברו בקשר פנימי הכרח! נראה נא, מהו המצע הנפשי וחיסודו הרוחני להֶרְךְ-הרגשותיו?

שִׁחְקִי, שִׁחְקִי עַל הַחַלּוּמוֹת,

זו אֲנִי הַחֹלֵם שָׁת,

שִׁחְקִי, כִּי בְּאָדָם אֲאָמֵן,

כִּי עוֹדְנִי מְאָמֵן בְּךָ.

ובכן, ראשית-כל – „חולם“ הוא. עיקר מובן מאליו. כי הראית מימין משורר בלי חלומות? שנית – „מאמין“ הוא באדם. גם דבריו אלה נאמנים עלינו. על כל יצירתו כלה מרחפת אמונה נשגבה זו של המשורר הפנתיאיסט והאופטימיסט שלנו.

מה יספר לנו עוד? – „כי עוד נפשי דרור שואפת“. החדוש הוא הדבר בעינינו? לא. הַתְּרוֹת הנפשית הגמורה ועוז-הרוח האמתי הלא הם הממלאים את כל שירתו. ומתוך עצמו הוא בא ללמד זכות על חברו. בטוח הוא, כי „לא ברעב ימות עובד“, כי סוף-סוף יהיה „דרור לנפש, פת לדל“. ומכיון שכך הוא הדבר, אז הלא מכרחים גם אנו להאמין אותו יחד ב„עתיד“ –

אָף אַם יִרְחַק זֶה הַיּוֹם,

אָךְ בּא יבֵּא - יֵשׁא שְׁלוֹם

אֲזוּ וּבִרְכָה לְאֵם מִלְּאֵם.

ואז - הלא מובן מאליו הוא, כי „ישׁוב יפרח אז גם עמי“.

אכן יש עקביות הגיונית נפלאה גם בעולם ההרגשות!

רק אצל נפש הרמונית ביסודה יכול להיות „אני מאמין“ כזה, שכל עיקריו יתאימו כה איש לרעהו. והאמת נתנה להאמר: בו אין כלל עיקרים, אלא אחד.

ועיקר אחד זה הלא הוא: טוב הוא העולם, טוב מאד.

גם החיים טובים הם, צריך רק לשמוע בקול שר־העולם הקורא

ואומר: „עלה וצלח ופעל!“

וזהו כל התורה, כל תורת־החיים כלה. בשביל מי? כמובן, בשביל האמין והחזק. בשביל השלם ברוחו ובנפשו ובשביל האיש היודע לכבוש לא רק את עצמו, אלא גם את העולם הסובב אותו. כי רק איש כזה יכול להתענג ענג מלא על השלֵוה שבחיים, הקמה אחרי הלחמו בהם. ואף־על־פי שרוחו בקרבו אש לוהטת, בכל זאת הוא המסוגל ביותר לראות גם את האידיליה שבהויה. כך היו בני הדורות הקדמונים נאבקים איש עם רעהו ונלחמים בטבע, כובשים ארצות, הורסים ובונים אותן וחיים את חייהם המלאים תנועה רבה, אבל - בין מלחמה למלחמה היו יכולים לשבת על פתחי אהליהם בשלֵוה־נפש גדולה ולספר את ספורי־הבדים היותר שוקטים. כי האפיות היא תכונה יסודית באיש־הטבע, וטשרני־חובסקי הוא בספרותנו משורר אפיקן *par excellence*.

כל הרגשת־עולמו של איש הקדמונים בנויה על ההסתכלות האי־אמצעית והתמימה, שֶׁרַק הענג והנהנה האסטיטית הם מתן שכרה. הערכת החזיונות וברור היחס שבינם ובין האדם הנם כבר תחנה חדשה בהתפתחות הנפש, יען כי בראשית היתה ההסתכלות ורוח האפיות רחפה על־פני כל העולם. והלא מובן הדבר: אין התרגשות לירית באה אצלך בלי שתתרשם תחלה, ואין ההתרשמות באה אלא אחרי ההסתכלות האפיות. אמנם יש שתכונות נפשיות אלו, שהן גם רגעי התפתחות שונים, משמשות אצל האישיות המרכבה שתיהן בבת־אחת, אבל על־פירוב יש לנו גם אצל האנשים המפתחים ביותר תכונה אחת יסודית, שהשניה היא לנגייה כבת־לוויה ולפעמים גם כצרה. על־כן רואים אנו מערכי־לב ליריים כמערכי־לב אפיים ביסודם, אלא שבשעה שהראשונים מתגלים ברטט הנפשי המתמיד, מצטיינים האחרונים בשלֵוה ובמרגוע. כי כל־זמן שההסתכלות כשהיא לעצמה אין לה שום מטרות ושום תוצאות חוץ מעצם מציאותה, היא נושאה אתה תמיד הצדקת היש והערצת הנמצא. ומשום זה אין לפני האפיקן שום משוא־פנים בתפיסתו את החיים. בשבילו אין פרט נקלה ופרט חשוב. לכל

יש חשיבות חיונית אחת. המסתכל בבריאה לשם הסתכלות גרידא, בשעה שהוא בא לספר לנו ממראה-עיניו, אינו ממהר בדבורו, אלא מתאר הכל בנחת ובהרחבה.

וגם טשרניחובסקי נוהג כך באידייליותו, הנראות כפרקי „אודיסיאה” עברית. כמתאר אמן הוא מדבר בפרוטרוט על כל מחזה ומחזה, בא מענין אחד אל משנהו, אולם אינו דולג עליהם, אלא מתעכב אצל כלם באהבה רבה ובהרחבת הדעת, כאלו היה רוקם איזו רקמה יקרה לצרכי קדושה. הנה, למשל, „ברית-מילה” אצל יהודי כפרי: כמה אמנות חיה וכמה גדלות הנפש גלה טשרניחובסקי בציורי הסביבה הכפרית היהודית ואי-היהודית, בהרצאת השמחה עצמה ובתאור המשתתפים בה! כל קטע וקטע שבאידיליה זו הנהו בריאה אפית מצוינה, הקובעת ברכה לעצמה בשלות היצירה שבה ובהומור הרך המרחף עליה. עמידת אליקים השוחט אצל החלון והבסתו על החצר המלאה עופות, הופעת כובעו של השליח „הביליבירקי”, משהקו של מיכיל'ה עם ילדי אליקים ואחרי-כן הנסיעה על-פני הערבה עם „שירת יגון-העולמים”, המרחפת עליה, ועם השירה הנוגה של בעל-העגלה „גוי” — כשיחת-קדומים תמימה. ואמנם רבה היא באידייליותו ההשפעה הספרותית של הומירוס הינני, אולם לולא היה טשרניחובסקי אפיקן מצוין על-פי טבעו, כי אז לא יכול היה להיות מושפע כל-כך מגדול האפוס היווני, ומהגם ליצור בעצמו דבר-יאמנות אמתיים, שאין לראות בהם כל סימני חקוי. וכדאי הדבר לקרא רק קטע אחד או שנים מהאידייליות, בשביל להוכיח, כי רק אפיקן מדדה ומבטן יכול לראות הרבה פרטים כל-כך ולתארם בסבלנות ובהתענינות כה רבה. נקת, למשל, תמונה אחת מן האידיליה „לביבות מבשלות” ונשמע-נא לקולו המתון והשוקט של המשורר בספרו:

בָּאָה וְנִטְּלָה מֵעַל הַקִּיר הַמַּעְרֹף הַגָּדוֹל,

לַחֹת עֲצִי-אֹג אֲדִירִים כָּעֵין הַיָּרֵד עֲשׂוּהוּ,

וְרַקְמָה אֲמָצָה שֶׁל גִּידִים מְבַצְּצָת וְעוֹלָה עַל גִּבּוֹ,

שָׁמָּה הַמַּעְרֹף עַל-פְּנֵי הַשְּׁלֶחַן וַתִּקַּח הַנָּפֶה,

נְחָנָה בְּנֶפֶשׁ הַהֵיא קָמַח סִלֵּת מְאֹד דֶּקָה,

נִפְתָּה וְזָרְתָה מִיַּד וַתִּרְקַד בְּיַדֶּיהָ הַמְהִירוֹת,

כְּאֲבָקוֹת הַשֶּׁלֶג הַצָּח נִתְחַבְּרוּ בְּנִקְבֵי הַנָּפֶה

גְּרָגְרֵי הַקָּמַח וְכֵה נָחוּ עַל-פְּנֵי כֹל הַמַּעְרֹף,

גְּרָגַר שֶׁל אָבָק עַל גְּרָגַר, וְהִלָּךְ הַמַּצֵּעַ וְגָדַל,

מְבַרֵּק וּמְבַהֵיק וְצַח, פֶּשֶׁלֶג הָרֵאשִׁון, הַיּוֹרֵד
וְנוֹשֵׁק אֶת אֲדָמַת הַסֶּתוּ: שְׂאֵי שְׁלוֹם מֵאֵת שְׂרֵשֶׁת־הָרֶף!

(„לביבות מבשלות“.)

הַיֵּן נִדְמָה לָנוּ, כִּאלֹו קוֹרֵאִים אֲנוּ אִיזָה סִפְר־שִׁירָה קְדֻמוֹן, שֶׁהִסְתַּכְּלוֹת
הַסִּקְרָנִית בְּעוֹלָמוֹ שֶׁל הַקִּבֵּה מְבַצְבֵצַת מִתּוֹךְ כָּל שׁוֹרָה וְשׁוֹרָה שֶׁלָּו? הוּא־
הַדִּין בְּתֹארוֹ תְקוּנָה שֶׁל הַכֶּף הַשְּׁבוּרָה בְּאִידִילִיָּה שֵׁנִיָּה אוּ בְּתֹארוֹ הַכּוֹבֵעַ
וְהַכְּנֻתוֹ בְּאִידִילִיָּה שְׁלִישִׁית, אוּ בְּסִפּוֹר עַל הַלִּיכְתּוֹ שֶׁל יוֹכִים הַשִּׁפּוֹר בְּאִידִילִיָּה
רְבִיעִית – בְּכֹלֶם אֲנוּ מְרַגִּישִׁים אֶת חֲבֹתוֹ הַיְחָרָה שֶׁל הַמְשׁוֹרֵר לְצוּרָה הַחִיצוֹנִית
שֶׁל הַדְּבָרִים וְאֵהֲבֹתוֹ לְנִגְלָה שְׁבֵהוּיָה. כִּי בְּשִׁבִיל הָאָדָם, שִׁסּוּד נִפְשׁוֹ הֵיא
הָאִפִּיּוֹת, עֵיקֶר הָעֵיקָרִים הוּא הָעוֹלָם הַחִיצוֹנִי עִם סִבְךְ מְאוּרְעוֹתָיו יִשְׁפַעַת
גּוֹנִיו. הַלִּירִיּוֹת בְּכָל סוּגֵיָה הַשּׁוֹנִים, מְרַפְזָה נִמְצָא תָמִיד בְּלֵב הָאָדָם. הָאִפִּיּוֹת,
לְהִפְךָ, מַחְפֶּשֶׁת וּמוֹצָאָה אֶת מִרְכּוּז־הַחַיִּים מִחוּץ לָאָדָם, בְּתוֹךְ הַיְקוּם. אִם
נִשְׁתַּמֵּשׁ בְּמִשְׁלַל הַלְקוֹחַ מִתּוֹרַת־הָרֵאוֹת, נֹאמֵר, כִּי הָאִישִׁיּוֹת הַלִּירִית מְבִיטָה עַל
כָּל הַנַּעֲשָׂה תַחַת הַשֶּׁמֶשׁ דֶּרֶךְ זְכוּכִית מְרַפּוֹת, בַּה בְּשַׁעַה שֶׁהָאִפִּיקָן רוֹאֵה אֶת
הַכָּל דֶּרֶךְ זְכוּכִית מְפּוֹרֵת. אֲמֵנָם, כִּי כָּל יִצִּירָה אֲנוּשִׁית וְכָל רִגַע בְּחַיִּים
מִתְחַלְלִים בְּהִסְתַּכְּלוֹת, אֲבָל רַק בְּאִפִּיּוֹת נִשְׁאֲרֵת הַהִסְתַּכְּלוֹת תְּכַלִּית בְּפִנֵּי־עַצְמָה.
וְכִמוֹ שֶׁקִּשְׁהָ, אִם גַּם הֵיָה הַדְּבָר בְּגִדֵּר הָאִפְשָׁרוֹת, לְצִיר לָנוּ בְּדִמְיוֹנָנוּ
מְשׁוֹרֵר לִירֵי חֶסֶד־לֵב, כֶּךָ אֵיֵן לְצִיר לָנוּ מְשׁוֹרֵר אֲפִי חֶסֶד־עֵינַיִם. כִּי
הַצּוֹפֵה וּמְבִיט – זֶהוּ הָאִפִּיקָן.

נִפְשׁ הָאִפִּיקָן הֵיא הַבּוֹאָה שֶׁל הָעוֹלָם וְהֵיא גַם בֵּית־הָאֶסְפֵי לְכָל הַדֵּי
הַהוּיָה, בַּה בְּשַׁעַה שֶׁהִלִּירִיקָן הוּא רַק כְּלִי־נִגְנִיָּה, שְׁעָלָיו בָּא וּמִנְגֵן שְׂרֵה־חַיִּים
אֶת הַמְנַגֵּנָה הַמֵּתְאִיָּמָה.

כֹּאגַם־מִיָּם בְּעִרְבָה, כֵּן הֵיא נִפְשׁוֹ שֶׁל הַמְשׁוֹרֵר הָאִפִּי. כָּל הָעוֹלָם כְּלוֹ
עִם תְּנוּעוֹתָיו וְתַנּוּדוֹתָיו הַשּׁוֹנוֹת וְהַרְבּוֹת מִשְׁתַּקֵּף בְּאִגָּם, אֲבָל הוּא עֲצֻמוֹ
נִשְׁאֵר תָּמִיד שׁוֹקֵט. הַלִּירִיּוֹת הֵיא, לְהִפְךָ, כְּפֶלֶג הַרִים מֵהִיר־הוֹרֵם. אִף
הַקְּבוֹעַ וְהָעוֹמֵד שְׁבַע־עוֹלָם הַחִיצוֹנִי מִתְנוּעַע וּמִשְׁנָה אֶת צוּרְתּוֹ יַחַד עִם הַמַּיִם
הַשּׁוֹטְפִים וְהַשּׁוֹאֵנִים שֶׁל הַפֶּלֶג.

בִּימֵינוּ אֵלֶּה רַבּוֹ הַמְדְּרוֹנוֹת שְׁבַחִיִּים, וּמִשׁוֹם זֶה גַם נִפְשָׁנוּ עוֹלָה
וְיוֹרֵדַת הַלִּיפּוֹת, וְאֲנוּ בְּעַצְמָנוּ כִּאלֹו נִשְׂאִים אֲנוּ תָמִיד עַל־פְּנֵי גַלֵּי הַלִּירִיּוֹת. אֲבָל
הַדּוֹרוֹת הָרֵאשׁוֹנִים הֵיוּ רְבֵם כְּכֹלֶם נוֹדִידִים בְּעִרְבוֹת חַיִּים, הָעוֹלָם כְּלוֹ
הַשְּׁתַרְעַ לְפָנֵיהֶם בְּמַרְחֵב אֵי־יֶקֶץ, וּבְשַׁעַה שֶׁהִסְתַּכְּלוּ בּוֹ, הֵיוּ עֵינֵיהֶם מִרְחִיבוֹת
לְרֵאוֹת וּבִנְפֶשׁם הֵיָתֵה שְׁלוֹהַּ בְּהִירָה. וְכִשְׁהֵיוּ בָאִים לְסִפּוֹר, הֵיוּ מִסְפָּרִים לֹא
עַל־דְּבָר יַחֲסוּם לְסוּבֵב אֹתָם, אֲלֹא עַל־דְּבָר הַסּוּבֵב אֹתָם עֲצֻמוֹ. הֵם לֹא
הֵיוּ מִתְאַשִּׁים מִפְּנֵי הָרַע, יַעַן כִּי הַטוֹב הֵיָה תָמִיד לְנִגַד עֵינֵיהֶם. וְגַם מִן
הַטוֹב לֹא הֵיוּ מִתְפַּעְלִים יוֹתֵר מִדִּי, יַעַן כִּי יָדְעוּ עַל־דְּבָר מִצִּיאוֹתוֹ שֶׁל הָרַע.
וְכִכָּה חַיִּים הָאִפִּיקָנִים בְּשְׁלוֹהַּ. הֵם מְבַרְכִים עַל הָרַע כַּעַל הַטוֹב, וְנִהְנִים מִן
הָעוֹלָם. הָעֵיקֶר הוּא מָה שֶׁהֵם נִהְנִים תָּמִיד וּמָה שֶׁהֵם יוֹצֵרִים מִתּוֹךְ הַנֹּאָה.
שְׁמוֹ שֶׁל אֱלֹם הוּא עַל־פִּי־דְּבָר „עוֹשֵׂה־שְׁלוֹם“, וְאִף כִּשְׁהֵם בָּאִים לְרֵאוֹר

מלחמות, גפשמ קוראת לשלום. כי למה תתרגש, האדם? הן גרעיני יופי לאינמספר זרועים על־פני כל העולם. יהינא לבך פתוח וערו! וכשתסתכל בעולמו של ה', תראה את האידיליה בהפראה, את האידיליה הנצחית של היקום.

וגם טשרניחובסקי בא אל האידיליה מתוך השלשה שבמערכי־לבנו. בידו עלה להשרות רוח שלשה ולמתוח חוט של חן גם על החיים הקטנים והרגילים של בני־דורו ובני־ארצו. באמנות נפלאה שלב את מקרי האדם במאורעותיו של כל היקום, ובאמנות לא נפלאה ביותר ברא אידיליות אחדות אף מחמר כזה, שאינו לכאורה מסוגל כלל להביא בנו שלשה נעימה, כמו האידיליה בבית־האסורים („הכף השבורה“). שרעיון כה נוגה ופסימי על החיים והעולם מְבַעֵב בה. גם חסר הזכויות של העברי בארץ רוסייה שמש פעם אצל טשרניחובסקי חמר לאידיליה („מעשה ביוכים ומרדכי“), אבל הוא עצמו מרגיש את אי־ההתאמה בין החמר והצורה וקורא ליצירתו זו בשם „אידיליה סטירית“. אך הלא זהו דבר והפוכו. הן אידיליה וסטירה כלאים הם ואין לערבב זו בזו, ומהגם לכרוך אותן יחד. אבל מה שעלה באמת בידי טשרניחובסקי, זהו לשפוך על אידיליותו אור של הזמור רך. כל יצירותיו האפיות, חוץ מן הַבְּרָדוֹת, העומדות בתור צורה ספרותית בין הליריות ובין האפיות, נושאות עליהן את בת־צחוקו של המשורר, המעידה תמיד על גיל פנימי. הוא הנהו כמעט היחידי בשירתנו הצעירה, שעל יצירותיו אין ענן הסריוויות והתוגה שורה כלל. טשרניחובסקי יודע להיות שמת, ויודע גם לצחוק, לא רק בשירי הרגש והמקרה שלו, אלא גם ביצירותיו האפיות. וזוהי אחת מתכונותיו הפרטיות של משורר זה. ואולי הודות לתכונה זו היה ביכלתו לגשת אל חיי־ההוה של עמו כאֶפיקוֹ קְלִסִי, אף־על־פי שרק הקדמוניות השלמה והיפה היא שרש נפשו. אמנם קצת תמוה הדבר, שבשעה שההני של בני־דורו נותן לו את הדחיפה ואת החמר ליצירות אפיות, באותה שעה עצמה לא מצא בקרבו דירצון או דייכולת להמשיך את האפוס העברי הקדמון ולברא אותו מחדש, כמובן, בצלמו ובדמותו של העבר. ומי יעשה זאת, אם לא הוא? זה המשורר, שהאפוס העממי כה קרוב לנפשו בכל מקום שהוא, זה המתרגם את „קְלִיֶּה“ הפינית, את „האינתה“ ההודית־אמיריקנית ואת הומירוס הינני – האמנם לא יתיה את אגדות־בראשית ואת עלילות החיים של בני־עמו הקדמונים, שהרגשת־עולמם כה קרובה לו? אולם אותם קטעי האפוס העברי העממי, הפזורים פה ושם, ביחוד בכתבי־הקדש, מי יקבצם וישיר עליהם, אם לא טשרניחובסקי? הבה נקוה, כי כמו שבא דרך יון האליילית ליהודה הקדמונית, כן ישוב מתרגומו של האפוס העממי הזר אל יצירתו המקורית של האפוס העברי העתיק. הן הוא עוד לא הגיע לידי פסגת היכולת שלו ביצירה. אישיותו היוצרת עודנה מבטיחה, והמאמין יחכה.

כי לא רק לטשרניחובסקי עצמו יש עוד יום המחרת, אלא הוא כלו מבובן ידוע משורר־המחר. ודוקא אותם הקוים המיוחדים שבאישיותו,

המקשרים אותה עם העבר הרחוק שלנו, הם הם המצינים את בן־העתיד המקנה. ובאמת, הן כל הלומותינו מוסבים על העתיד, שיהיה המשכו של העבר הרחוק ולא של ההווה הנוכחי. כל חדושה של ספרותנו החדשה היה בזה, שבאה והפצה להשליט את ההווה על העבר. ובשעתו היה גם זה מעשה רב. כי על ידו נצחו החיים הממשיים את הזכרונות. אמנם היו ויש בינינו אחדים, שלבם מרגיש את צער הדורות והם באים ושרים לנו על העבר הקרוב ההולך ומת עירי, אבל גם אלה המשוררים האחדים הנם כבר פרי ההווה, ורוח הזמן היא המרחפת על־פני יצירתם.

ואם ספרותנו שקועה כלה בשעה זו בחיי ההווה של הכלל או הפרט העברי, הנה עתה הגיעה כבר גם שעתה של שירת יוס־המחרת הנהדר, העומד כבר אחר כתלנו. מי ישיר לנו על המחז? ומי ראוי לשיר לנו עליו?

הנה אומר: זה שיצירתו כלה היא שירת־בקר. לא פיקמאן הענוג והעדין, שנפשו נתונה בתוך רשת־זהב של רגשים רכים ויפים, ולא שניאור החשבון המודרני, שנפשו מלאה תאוות גסות כרמון, לא יעקב כהן המהודר, שכעלמה חננת ומתחננת יתגאה בהרגשותיו המרות ובמליצותיו היפות, וגם לא שמעונוביץ בעל הלב הרך ובעל הנפש היפה – אלא טשרניחובסקי העליו והאמין, השר זה־כבר על „זרועות ברזל“ ו„רוח עז“. רק הוא הרענן, שאף פעם לא התאונן על עצבות ועיפות, שברח תמיד מן הפנוק והרץ, רק הוא נושא בקרבו את גרעיני העתיד ההולך ובא לקראתנו ורק אישיותו היא המביאה לנו את בשורת המחר. ריח שירתו כריח שדה־המולדת, והוא המכניס אותנו אל אותו העתיד, שכל משורר מבני־גילו הכשירנו וקרבתנו אליו. כפעם־בפעם אנו שומעים מפיו את הקריאות המעודדות: „כבש“, „רש“, „אמץ וחשוך“, „עלה וצלח ופעל“, ובאותה השעה, שלכל אחד ממנו נדמה היה, כי בשרפה האיומה, שהתחוללה בעולם עם המלחמה האירופית, יעלו על המוקד לא רק תקוות העם, אלא גם חלומות היחיד, באותה שעת־ערבוביה שר טשרניחובסקי את ה„מנגינה“ שלו, שהיא באמת מנגינת־המחר של כלנו:

עֲלֵה בְּהַר וְרַעַץ הַקָּר, כְּלִמֵּה־שֶׁתְּרָאָה רִשׁ!
 הִירֵדֵן לָךְ וְהִלְבֵּנוֹן לָךְ וְהַמִּשׁוֹר וְהַהַר,
 מִנְחֵל פֶּרֶת עַד לְבֹא חֶמֶת וְהַמְדָּבָר בְּעָרֵב,
 הַגְּבוּל תְּתָאֲרוּ בִידֵיךָ, שְׁנִפְתּוּ עֵינֵי הָעָב,
 וְכִבְשׂוּ אֶרֶץ בְּחֻקְתֵּיךָ וְנִאֲחֲזֶתֶם בָּהּ,
 וּבְגִיתֶם בְּגִיךָ עַד לְדֹר הַקָּם לְכֶם, הַבֵּא...

(„מנגינה“.)

VI

לפני הרבה זמן, בשעה שהמשורר היה עוד באותו גיל, שהאדם חפץ להראות בו כאלו כבר יצא מכלל ילדות, אז כתב:

נָא הָשִׁיבו לִי יְלֻדוֹתַי, תֵּר הַשִּׁירִים, גִּיל־עוֹלָמִים. (ג.ג.ג.ג.ג.ג.)

אולם זה היה רק משחק ב„ג.ג.ג.ג.ג.ג.“. לא רק אז, אלא אפילו עתה לא גז עוד „תר השירים“ אצל המשורר. ועינינו הרואות. תם-הילדות והוד-העלומים עודם חופפים עליו עד היום הזה. כל תפישתו את החיים, זו התפיסה האילית והטבעית, מעידה על נפשו הצעירה תמיד. בכל מקום שהוא מוצא רעננות, שמה הוא בא. כפעם-בפעם הוא הולך ומבקר את ארצות-הנעורים של העמים השונים ושב משם ברקודי-הנפש ובחדנת-הלב. וכמה פעמים הוא נראה בשיריו השונים כילד שובב גדול! כל יצירתו היא בעיקרה שירת הנער של נפש האדם, ואין שום פלא בדבר, אם אנו מוצאים אצלו נטיה מיוחדת לעולם הילדים. בשעה שהוא נכנס אל חדר-הילדים, אין הוא צריך כלל לשנות את טעמו. כמו שהוא שר לגדולים וכמו שהוא שר לעצמו, כך ישיר לילדים, ושום הבדל תכני אין, למשל, בין „קסמי היער“, שכתב בשביל הגדולים ב„השלח“, ובין „סתרי היער“, שנכתבו בשביל הקטנים ב„התילים“, כי באמת, הן כל שירתו היא יצירת אגדות יפות על הטבע והיקום. האם בדברו עמנו אין הוא מספר לנו בתמימות גמורה „על האיליים החיים בתוכנו“? והאם לא מפיו שמענו, אנו הגדולים, על החיוניות, המפכה בכל העולם כלו, ועל הקסמים והרוזים, הפזורים בחיים? אמנם, כי בשירי הילדים הגיע טשרניחובסקי לידי מוסיקליות יותר גדולה של חחרו ולדיי מדרגה אמנותית יותר גבוהה ביצירה הלשונית, אבל בתכנם של השירים נשאר נאמן לעצם שירתו. העליונות הפנימית והתנועה החיה, הטבעיות הלבבית והפעלנות האקטיבית – ארבעה סימנים אלה של אישיותו מצינים גם את יצירתו בשביל הילדים. ועוד יש בה מה שאין בזה של אחרים: זהו – המשחק. בתשירתו של טשרניחובסקי יודעת לצחק את הילדים, וזהו דבר גדול. היהודי הוא בכלל „בעל הכלית“ וקשה לו לציר בדמיונו חיים של משחק, אבל כל ילדות טבעית ובריאה היא רק זו, שאין עליה שום על של דאגות ותכליתיות. כצפרת בגן צריך היכד לחיות, וטשרניחובסקי הוא אחד המשוררים המעטים, שבידו עלה למצא את השביל הנעלם ללב הקטן של „צפרינו“.

ונפלא הדבר: קורבתו הנפשית לעולם הילדות הטהורה היא שהשפיעה גם על שפתו, שתהא נשמעת לקטנים. ויתר על-כן: ברוב שיריו לילדים הגיע המשורר לידי יצירה אמנותית אמתית בלשון, וגם לידי וירטואוזיות. זהו הנצחון היותר גדול, שנפל בחלקו של טשרניחובסקי, ובו הוא יכול להתגאות. כי כבוש הסגנון הנהו אצל כל-יוצר אחד הדברים היותר קשים

והיותר מכאיבים. ומהגם אצל טשרניחובסקי, הנראה לפעמים קרובות בשיריו ככבד־פה. הלא כמעט שאין למצא שום יצירה אחרת של משורר מודרני, שתהיינה בה פרשות סתומות כה רבות. המסבך ומעורפל הוא ה'ת'כן של יצירתו? לא. אין כמוהו לבהירות ולפשטות. אלא מה? הנה אומר: איזו נטיה מיוחדת יש לו לבטויים היותר קשים ולמלים המובנות פחות מכל. המעט שהוא משתמש בלשון-המקרא, שבאוצר מליה ומבטאיה המצומצם קשה לבטא את כל העולה על לב האדם ב'זמננו, המעט שהוא משועבד לרוח העתיק של שפתנו בצורותיה הקדמוניות, — עוד הוא אוהב את הנושנות ואת הבודדות שבתנ"ך, ובהן יכביד את ההבנה או, יותר נכון, את "פרוש המלים", במקומות ידועים בשיריו הקלים והבהירים, כמו "בין קברות דור נכר", "מחזיונות נביא-השקר" ועוד. ועל אחת כמה וכמה בשירים, המכילים רעיון פילוסופי חשוב או הרגשה מיסטית עמוקה, כמו בשיר "לעשתרת ולבל", אין שום ספק בדבר, כי ברוב שיריו, ביחוד, בשירי-האהבה, מצאו רגשותיו היפים והמבריקים של טשרניחובסקי גם בטוי יפה ומבריק, אבל גם בהם יש שנדמה לנו פתאם כאלו היה מחברם ע'לג-לשון קצת... כי לפתע, באמצע שירו, יש שהוא מתקשה במבטאים ידועים, ואז הוא מ'כרח להשתמש בצרופי-מלים כאלה, הצורמים את האזן בכבדותם או בעתיקותם המעורפלה. ואף-על-פי שגנוי הלשון המקראית פתוחים לפניו והוא אחד מיודעי-הנה המעטים, בכל-זאת מרגישים אנו תמיד בשפת-שירתו, כי לא הוא השולט בה, אלא להפך. במובן זה של אי-היכולת לסגל לעצמו את לשון-המקרא ולהכניעה לצרכי שירתו החפשית, דומה טשרני-חובסקי לסופרים מתקופת המליצה, שגם הם משועבדים היו לשפה ולא יכלו לנהוג בעצמם מנהג אמנים בני-חורין, המביטים גם על השפה כעל עולם של יצירה בפני עצמו. ובה בשעה שכל משורר צעיר ומחונן עושה בלשון העברית כ'בן מ'בין העושה בתוך ירושתו הגדולה שנפלה בחלקו, באותה שעה עצמה עומד טשרניחובסקי כעבד נאמן לפני ג'ברתו".

המסתכל מן הצד יבוא ויקרא: משורר — ושפתו אין אתו היתכן? אולם די לו למסתכל זה לשים לבו לתפיסת-החיים כלה של טשרניחובסקי, והבין, כי אמנם כזו היא שפתו העצמית של זה המשורר. הוא אינו בא בכונה להשתמש בלשון-המקרא, אלא היא השפה היחידה המתאימה לסגנון נפשו. לו יכול, כי אז לא היה נותן כבלים על-עצמו והיה בוחר בסגנון אחר או היה מסגל לו את הסגנון המקראי ומשנה אותו לפי צרכיו, כמו שעשו אחרים. אבל הוא אינו יכול. חזקה עליו הרגשת-העולם הקדמונית והתרבות פלה של תקופת השופטים והמלכים, העבר הרחוק של עמנו שולט לא רק על לבו, אלא גם על פיו, והתנ"ך, בתור מולדתו הרוחנית של המשורר, הוא המשפיע על נפשו והוא המדבר גם מתוך גרונו. ובאמת, הן רחוק הוא טשרניחובסקי רחוק רוחני מן החיים המאוחרים של עמו ומן יצירותיו התרבותיות, והלא עוד עתה הוא תועה בין "עיי מואב ויהודה".

בתוכנו הוא כעין חוני המעגל, שהקיץ לאחר שלשת אלפים שנה. הנתפלא כי הוא משתמש בניבים ומבטאים, שזכרם אבד ממנו? הוא ודאי מרגיש את תכנם, אבל אנחנו – אף דבריו המובנים די־צרכם נראים לנו כזרים. מדוע? מפני שהתרחקנו מעל אדמתנו. אולם הוא – הוא בשפת הארץ ידבר, בלשונה של אותה התקופה הרחוקה, שבניה של אותה ארץ עוד היו ארציים די־צרכם. ככפרי הבא בין העירוניים, כן יראה טשרניחובסקי לפעמים. בשעה שהכפרי החזק מספר על רגשותיו החזקים בשפתו הקשה – מי יאמר, כי אין חן מיוחד נסוך עליה? והדעת נותנת, כי הרגשת־העולם והטבעית של המשורר המצא את בטויה הנכון בשפה קדמונית ובסגנון קדמוני. האם ב־בנם של „כובשי כנען“ ידבר בשפה מוֹרְרֵנִית? ואיך יספיד את „מות התמוז“ ואיך ישיר את שיר „העשתרת והבל“, אם לא בלשון של אותן התקופות היפות והנהדרות?

ומעגין הדבר, כי כאשר בא טשרניחובסקי לשיר על חיי ההוה של בני עמו וליצור את יצירותיו האפיות, ביחוד את האידיאליות, החל להשתמש בלשון המשנה והאגדה. ב„לביבות מבשלות“, ב„ברית־מילה“ ועוד אין כבר זכר לטהרת לשון־המקרא, יען כי חושי־המשורר האמתי הוא ששם בפי טשרניחובסקי את הסגנון האחר בשעה שרק הוא היה הטבעי והמתאים ביותר לתכן החדש. חמר וצורה, תכן וסגנון – אכן צדקו האומרים – הא בהא תליא. כנפש כן בטויה וכמעמד־הרוח כן מוצא־הפה.

אם נקח למשל „עולת רגל“, הלא יכולה להיות רק צורה אחת לשירתה, והיא:

אָרו שְׁבִילִי, אִמִּי גְדִי,	נַעֲלֵבְתִי, וְאִם אֶתְאַפֵּק –
גְּדִי מִפִּחְתִּי, וּבִטְנֵא	הָאֲשַׁפְּכָה אֶת חֶמֶת וְעַמִּי?
פְּרָחֵי הָרִים. אֵל שְׁעָלו	אִם הָאֲמַנְתִּי – הֵן צַחֲקֵתִי...
בְּיִצְוֹצִים וּבְגִיר.	לְבִי הוֹלֵם: קוּם וּפְתָר:
וּמִדְּבָרִים בֵּי בְהוֹרִים	אִם מִהֵיחֵת מִן הַגְּלִיל,
מִדֵּי אֶפְנֵה, מִדֵּי אֲשָׁאֵל,	נַעֲשִׂיתִי צָחֻק לְעַמִּי,
וְהֵייתִי בְּעֵינֵיהֶם	אוּ נַחֲנֵתִי מִבְּנוֹת־גִּלְיָה? –
כְּכִלִּי יוֹרֵד מִן הַשָּׁנִיר.	וּבְנוֹת־גִּלְיָה מִן הָהָר. (עולת רגל).

האפשר היה הדבר, שבת־הגליל תדבר בלשוננו העברית החדשה? – לא. הכרח נפשי ואמנותי ישנו בסגנונו של טשרניחובסקי, אף בשעה שסגנון זה קשה עד־מאד, ומהגם בשעה שהוא עצמו הנהו יצירת־פלאים

אמתית, כמו בשיר המובא לעיל. והלא אין מקרה זה יחידי אצל טשני=
 חובסקי! במקום שאנו מוצאים את חסרוננו, שם אנו מוצאים גם את גדלותו;
 לפעמים קרובות הוא מתגבר על כל המכשולים הסגנוניים ומתחת ידיו יוצאים
 שירים כה נפלאים מצד חיצוניותם המוסיקלית, כמו „מות התמוז“, „סתרי-
 יער“, „על המים“, „לנכן“ ועוד. והדבר מובן. מלחמה לו למשורר בשפה,
 מלחמה קשה עד-מאד. פעם יגבר הוא ופעם תגבר היא. כמו סלעים הדים
 וצרים סוגרים על אשד ההרגשות שבנפש המשורר. בשעה שהאשד עובר
 דרך המצר יש לראות רק את קצפו הלבן, אבל אחרי עברו על-פני
 המכשולים הוא כבר מבריק באלפי נגוהותיו וגווניו.

יצירתו של טשניחובסקי דומה לפעמים קרובות לערוגת-בשם, המוקפת
 גדר של קוצים וברקנים. האם יוכלו הקוצים והברקנים להפריע בעד
 התפשטותם של בשמיה-הפלא? ובכל-זאת, בוא וראה, כמה גדול הוא
 המשורר, שלמרות אבני-הגיר המרובות, הפזרות על-פני גנו, פרחת ערוגתו
 והעלתה גדולים יפים ומרהיבי-עין כל-כך.

VII

בעולם הצומח ישנו סוג אחד של גדולים שונים, שהצד השווה שבהם
 הוא, שהם אינם יודעים את חליפת העתים, יען כי הם רעננים בכל ימות
 השנה ומכוסים כל ימיהם ירק חי. אלה הם הירוקים תמיד: „Semper Virens“.
 כזה הוא גם טשניחובסקי. הוא הנהו אחד המשוררים והאנשים המעטים,
 שעליהם יש לאמר, כי הם רעננים תמיד. רק פעם שר על החרף ואף
 פעם לא על הסתו. ובנפשו היוצרת שורר „אביב-עולמים“. ודאי היו בחייו
 הרבה צער ומרי, ודאי יש גם בלבו קרעים רבים: הן אדם חי הוא
 וסביבתו הריאלית הלא היא הסביבה הקרתנית של מאת-העשירים באירופה.
 ובלי שום ספק היו גם אצלו התנגשויות רבות עם החיים. אולם ביצירתו
 אין לראות שום משברים פנימיים ושום מהפכות רוחניות. בעצם טבעה
 שירתו תמיד אחת היא, כי –

וכי יועם פן

הכנטות הצל

יחדל טהרו? („שירה“).

לא עוד יאיר יום,

אישיותו היוצרת של טשניחובסקי לא ראתה עד עתה על שמה שום
 לקיחה-מאורות, ואם קרה לה לפעמים איזה אסון, היתה מיד מתעודדת
 תמיד.

ופי מלא שיר. (שם).

שוב אתנערה,

כה הלך המשורר ביצירתו מגיל אל גיל, וכמעט תמיד היתה בת-
 שירתו עדויה זר-נצחון. מעולם לא היה אצלו צער של חרבן מקדשים

ומעולם לא היה „נצרך“. „עשיר אנכי ברוח ולא אכלא“ – הוא אומר על עצמו. ובכן – „כל דכפין ייתי!“ נכון הוא להעניק לכל-אחד מטובו הנפשי, כי יש לו רב. ויכולים אנו להאמין לטשרניחובסקי בזה. הלא הוא היוצר, שהוד העלומים לא פנה ממנו אף רגע. עודף של חם וחם-הנער במשורר זה, ואשתמיד תקד בלבו, אש-חיים.

כטל-שחרית היא יצירתו לנו, וכאשר תשמע אומתנו – סוף-סוף הלא תשמע זקנה עלובה זו לקול חוזה ומשוררה – כאשר תשמע ותבין את החדוש הרב שבשירת טשרניחובסקי, תקום ותאמר: „אחרי בלתי היתה לי עדנה“.

ואנו מה נאמר? אנו צעירי העם הזקן, בשעה שאנו רואים ומרגישים באישיותו של טשרניחובסקי את שלמות הנפש ואת עזה, את אמץ הלב ואת רעננותו, את אהבת-החיים הנפלאה ואת הערצתם – אנו אומרים: אשריהו, ששיבת עמו לא פגעה בו לרעה, ואשרינו, שעלומינו נצחו את זקנותנו.

טובלק, הרעיט.